

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук

Кафедра богослов'я

УДК 27-72-18:316.334.54)-043.83

ФЕДЮК Максим Михайлович

**ЗНАЧЕННЯ І ВПЛИВ ЦЕРКВИ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ
СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ**

Магістерська робота на здобуття
освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»
за спеціальністю 041 «Богослов'я»

Науковий керівник:
доктор наук з галузі богослов'я
завідувач кафедри богослов'я
Тучапець Василь Дмитрович

м. Івано-Франківськ
2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ГЕНЕЗИС ТА РОЗВИТОК ВПЛИВУ ЦЕРКВИ НА ЛЮДИНУ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВУ	6
1.1. Християнська Церква від перших століть і до сьогодення	7
1.2. Вплив Церкви на формування культури та моралі суспільства	25
1.3. Роль і місце Церкви в процесі формування людини та суспільства	30
РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ СВІДОМІСТЬ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.	39
2.1. Українська Греко-Католицька Церква як чинник формування морально-етичних цінностей суспільства зокрема через соціальне служіння	40
2.2. Етичний аспект соціальної доктрини Православної Церкви та її вплив на українське суспільство	53
2.3. Проблеми та актуальні суспільні питання, моральних аспектів суспільного буття, в контексті еклезіології	59
РОЗДІЛ 3. ЦЕРКВА ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	65
3.1. Соціальне служіння Церкви в Україні	66
3.2. Роль і місце Церкви в процесі формування суспільства	71
3.3. Проблематика взаємовідносин між Церквою і сучасним суспільством в Україні.....	80
ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ВСТУП

Актуальність дослідження: Сучасне українське суспільство переживає кризовий період і потребує надійного духовного орієнтиру, яким зрозуміло стається релігія. Факт розколу соціуму, його серйозного морального впаду, розповсюдження соціальної депресії та інших негативних явищ духовного життя є неоспоримим.

Роль і значення Церкви виявляється надзвичайно великою у вихованні особистості та формуванні її духовності. Заснована на принципах любові, доброзичливості, миру, спокою та щастя, Церква відіграє ключову роль у святості людського життя — душі. Вона взаємодіє з людиною на всіх етапах її життя, від народження до смерті. Церква приділяє особливу увагу вихованню людини в душі милосердя, честі, справедливості, любові, надії, вірності та поваги до батьків, старших, малих і немічних.

Християнська Церква в Україні має тисячолітню історію і послідовно служить меті піднесення духовності нації, особливо у складні періоди історії країни. Протягом багатьох століть він не лише функціонував як місце поклоніння, але й відігравав роль осередку духовного життя, впливаючи на світогляд нації, утверджуючи її автентичну етнічну ідентичність та формуючи ідеї, зміст і форми духовної та матеріальної культури українського народу. Вона слугувала осередком культури, мистецтва, літератури та науки. Разом зі своїм народом протягом століть Церква була свідком численних моментів духовної радості, але також пережила сумні періоди, позначені духовним і національним гнобленням, а також жорстокими переслідуваннями.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «значення і впливу церкви в контексті формування сучасної людини в українському суспільстві» виконується в рамках комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту родини і капеланства та науково-дослідного інституту канонічного права: «Християнська віра в Бога – парадигма

духовних сил людини в кризових ситуаціях сучасного українського соціуму», термін виконання з 01.10.2022 року по 30.09.2025 року (затвердженої рішенням Вченої ради Академії, протокол № 2 від 15.09.2022 року).

Об'єктом дослідження є Церква та її діяльність в контексті формування сучасної людини

Предметом дослідження є феномен Церкви в формуванні людини в українському суспільстві.

Метою дослідження моєї магістерської роботи є - аналіз значення та впливу Церкви на формування сучасної людини.

На основі мети було визначено **завдання**:

- Висвітлити розвиток впливу Церкви на людину, суспільство, державу від перших століть і до сучасності.
- Дослідити вплив Церкви на морально-етичну свідомість сучасної людини в українському суспільстві.
- Розглянути Церкву як складову українського громадянського суспільства.
- Проаналізувати роль і місце Церкви в сучасному суспільстві.

Методологічну основу складають наукові принципи об'єктивності та історизму, а також загальнонаукові методи – аналізу і синтезу, індукції та дедукції, систематизації, узагальнення та класифікації, конкретно-наукові методи – хронологічний, діяхронний (періодизації), порівняльно-історичний, мікроісторичного аналізу, біографістики та усної історії; міждисциплінарні методи – статистичний, системно-структурного та структурно-функціонального аналізу тощо. Зокрема, діяхронний метод (періодизації); метод мікроісторичного аналізу; біографічний метод.

Наукова новизна. На основі доступних нам першоджерел та наукової літератури нами здійснено спробу пояснити важливість даного дослідження, а саме значення і вплив Церкви на особистісний, соціальний та культурний розвиток українського суспільства. Аналізуючи вплив Церкви на сучасну людину, можна краще розуміти її роль у формуванні цінностей, сприяти розвитку соціальної справедливості та етичного ладу в українському суспільстві.

У магістерській роботі **вперше:**

- здійснено спробу комплексного висвітлення проблеми впливу Церкви на життя сучасної людини.

Отримали **подальший розвиток теми:**

- висвітлення ролі Церкви у формуванні моральних та етичних поглядів українців.
- аналізу становлення та еволюції впливу Церкви в історії людства.

Удосконалено:

- висвітлення проблематики взаємовідносин між Церквою і сучасним суспільством в Україні

Практичне значення роботи полягає в тому, що вміщені в ній емпіричний матеріал, узагальнення, положення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Основи християнської етики», «Догматичне богослів'я», «Моральне богослів'я», «Історія християнства», при написанні навчально-методичних посібників, спеціальних праць (монографій, наукових статей, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, дипломних робіт за ОР бакалавра та магістра) з історії УГКЦ періоду XX – початку XXI ст., а також будуть корисними для курсів катехизації та недільних шкіл при парафіях УГКЦ.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я та кафедри соціально-гуманітарних дисциплін у 2022-2023 роках.

Структуру роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, кожний розділ поділяється на 3 підрозділи, висновки, перелік використаних джерел і літератури (всього 117 позиції). Основний зміст висвітлено на 81 сторінці, загальний обсяг роботи становить 102 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ГЕНЕЗИС ТА РОЗВИТОК ВПЛИВУ ЦЕРКВИ НА ЛЮДИНУ, СУСПІЛЬСТВО, ДЕРЖАВУ

Вплив Церкви на людину, суспільство та державу має довгу історію, що починається з моменту заснування перших християнських спільнот. Церква, відіграє важливу роль в формуванні етичних та моральних цінностей, які мають вплив на поведінку людей, а також на формування культурних та соціальних норм.

Церква була і залишається впливовою інституцією, що займає центральне місце у житті суспільства та держави. Основні аспекти впливу Церкви на людину та суспільство включають релігійний, культурний, етичний, соціальний, моральний та політичний вплив.

Релігійний вплив: Церква є важливим джерелом релігійної духовності для багатьох людей. Вона надає людям можливість спілкуватися з Богом через молитву, розповіді про святі та святині, а також через релігійні обряди та обрядові дії, такі як хрещення, сповідь, вінчання та поховання. Церква також сприяє формуванню релігійної ідентичності та смислу життя для багатьох людей. Культурний вплив: Церква має великий культурний вплив на людину та суспільство. Вона впливає на розвиток мистецтва, літератури, музики та інших культурних форм. Церква виступає як зберігач історичної спадщини, зокрема зберігає та передає знання про історію своїх святинь, релігійні обряди та традиції. Етичний вплив: Церква впливає на моральні та етичні погляди людей, надаючи важливу роль у формуванні цінностей та моральних норм. Церква пропагує важливість етики та моралі в людському житті, наголошуючи на принципах добра, справедливості та милосердя. Соціальний вплив: Церква відіграє важливу роль у соціальному житті суспільства. Вона допомагає бідним, хворим та потребуючим, забезпечує соціальну підтримку, розвиває благодійність та волонтерство. Церква також пропагує справедливість та

рівноправність, бореться проти дискримінації та соціальної нерівності. Політичний вплив: Церква має вплив на політичні процеси в країні. Вона може виступати як критик та охоронець прав людини. Моральний вплив: Церква має значний вплив на формування моральних цінностей та норм поведінки. Вона вчить про любов, милосердя, толерантність та співчуття, а також про справедливість, чесність та повагу до ближнього. Церква також виступає проти насильства, злочинності та аморальної поведінки, що сприяє зміцненню моральних цінностей в суспільстві.

1.1. Християнська Церква від перших століть і до сьогодення

Християнська місіонерська діяльність сприяла поширенню нової релігії. Християнські місіонери подорожували з міста в місто, проповідуючи Євангеліє і залучаючи нових прихильників. Вони також створили багато текстів, які поширювалися серед населення і допомагали у формуванні та укріпленні віри. раннє християнство привернуло до себе велику кількість людей завдяки своїй соціальній привабливості. Християни створили густу мережу спільнот, які забезпечували своїх членів матеріальною і духовною підтримкою. Вони допомагали хворим і бідним, що зробило їх привабливими для людей, які не мали достатньо засобів для забезпечення себе і своїх родин. Християни становили інтенсивну спільноту, здатну генерувати «непереможну впертість», яка приносила величезні релігійні плоди. І основним засобом її зростання були об'єднані та вмотивовані зусилля віруючих християн¹.

Євсевій відзначає появу християнських апологетів, таких як Юстин Мученик, який писав твори на захист християнства у відповідь на звинувачення в аморальності та богохульстві².

¹ Stark R. The Rise of Christianity. How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries. HarperCollins, 1997. P. 208.

² Там само.

Апологети ставили собі за мету дати аргументоване пояснення християнських доктрин. Вони були не стільки проповідниками, скільки дискутантами. Серед ворожої і розгубленої культури, вони методично пояснювали і захищали все, у що християни дійсно вірили християни ³.

Святий Юстин Мученик взяв на себе завдання зробити християнство зрозумілим для філософськи орієнтованих греків ⁴. Юстин будучи ще юнаком, язичником із Самарії, був завзятим шукачем мудрості у всіх звичних для стародавнього світу місцях. Він вивчав філософію, риторику, історію та поезію. Він був стоїком, перипатетиком, піфагорійцем і платоніком. Він підштовхував свої запити до першопринципів, але жоден учитель не зміг його задовольнити. Одного разу, коли він був платоніком, він прогулювався пляжем, де зустрів старого чоловіка. Молодий Юстин завів з ним розмову. Старець підвів Юстина до того, що якщо він щиро прагне істини і шукає Бога, який дійсно існує, то йому потрібно порадитися з пророками. «Вони одні, - сказав таємничий незнайомиць, - і бачили, і сповіщали людям істину...», не під впливом бажання слави, а сповнені Святого Духа. Їхні писання збереглися до наших днів, і той, хто читає їх, багато набуває у своєму пізнанні. Юстин запалився і почав шукати ці книги. Вивчаючи християнську доктрину, він виявив, що багато з того, що він дізнався про християнство - коли був стоїком, платоніком і т.д., було абсолютно неправдивим. Тому він присвятив себе спростуванню цих помилок, пояснюючи і захищаючи свою прийняту віру перед язичниками та юдеями. се, що було доброго і правдивого в язичницькій філософії, він бачив як відблиск істини і доброти Божої, об'явленої в Ісусі Христі. Два з його захистів, або «апологій» ⁵, адресовані імператорові Антоніну Пію та римському сенатові. Інший - це діалог про виконання Ісусом юдейського закону і пророків. Святий Юстин вирушив до Риму, де заснував школу християнської філософії. У столиці його звинуватили в

³ Aquilina M. The Fathers of the church : an introduction to the first Christian teachers. Indiana : Our Sunday Visitor, 1999. P.72.

⁴ Там само. P.66

⁵ Justin Martyr. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Martyr (дата звернення: 26.09.23).

нечестивому ставленні до богів і разом з шістьма товаришами бичували і відрубали голову близько 165 року ⁶.

В 313 році відбувся переломний момент в житті християнства. Міланський едикт, виданий у 313 році римськими імператорами Костянтином I та Ліцинієм. Едикт надав юридичне визнання християнській вірі, припинив її переслідування і повернув захоплене майно її послідовникам. що вона забезпечила свободу вибору релігії для всього населення Римської імперії. Це означало, що християни могли практикувати свою релігію без переслідування з боку держави. Також цей документ забезпечив правовий захист для християн та їх майна.

Міланський едикт ознаменував прихильність населення до християн. Історик богослов'я Девід Ноулз пояснює це у своїй статті про християнську церкву: «З наверненням Костянтина відбулася найрадикальніша зміна, яка коли-небудь відбувалася в християнстві... церква стала державною церквою з главою держави як її захисником» ⁷.

Не варто забувати і про появу перших соборів, а також формування християнської доктрини яке мало вплив на релігійне, культурне життя людей того часу і стало поштовхом для розвитку Церкви.

Перші вселенські собори, проводилися для вирішення доктринальних суперечок у християнській церкві. Він описує Нікейський собор 325 року, який був скликаний імператором Костянтином I для вирішення питання аріанства - віри, яка заперечувала божественність Ісуса Христа. Результатом собору стало формулювання Нікейського символу віри, який встановив православний погляд на Трійцю і божественну природу Ісуса Христа ⁸. Головною метою імператора було забезпечення миру в імперії, хоча боротьба з єретиками, зокрема з Арієм, також була важливою. До того часу, Церква не мала можливості діяти авторитетно в широкому масштабі, тому Нікейський собор став першим дійсно

⁶ Aquilina M. The Fathers of the church : an introduction to the first Christian teachers. Indiana : Our Sunday Visitor, 1999. P.72-73.

⁷ Christopher J. Chow. The Edict of Milan and the Early Roots of Christianity in the Roman Empire. Humanities. Portland, 2017. P. 5.

⁸ Там само.

вселенським заходом, де приймалися універсальні рішення. Цей собор відіграв важливу роль у формуванні християнської теології та практик⁹.

Константинопольський собор 381 року, підтвердив Нікейський символ віри і розширив його, щоб прояснити природу Святого Духа. Ці собори відіграли вирішальну роль у формуванні християнського віровчення і заклали основу ортодоксальних переконань християнської церкви¹⁰.

Вселенські собори були покликані вирішувати суперечки про основні християнські вірування, такі як природа Христа і Трійця. Рішення, прийняті на цих соборах, дали чітке формулювання того, у що вірить церква, що допомогло об'єднати християн і запобігти єресям.

Середньовіччя без Церкви не було б історичним Середньовіччям. Це був єдиний інтернаціональний інгредієнт, який об'єднував різні народи у спільній вірі, обрядах і спільній вивченій мові. Так, були різні варіації, але один і той самий Символ віри читався на однакових літургійних церемоніях від Ісландії до Сицилії і в десятках тисяч сіл по всій Західній Європі. Загальні церковні собори збирали членів Церкви в Ліоні, Римі, В'єні, Констанці та інших місцях на єдині міжнародні зібрання Середньовіччя. Богослови і каноністи не лише розмовляли однією латинською мовою, але й обговорювали одні й ті ж питання¹¹.

Починаючи з раннього Середньовіччя церква відігравала важливу роль володіючи релігійним і моральним авторитетом Церква також була основним джерелом соціальної організації і виконувала різноманітні функції: релігійні, соціальні, культурні, економічні та політичні.

Релігійна практика в середньовічній Європі (бл. 476-1500 рр.) домінувала і формувалася під впливом католицької церкви¹², її вплив пронизував майже всі аспекти життя людей. Релігійні обряди визначали календар, sacramentalні ритуали відзначали важливі моменти в житті людини (включаючи хрещення,

⁹ Мельник М., Харьковченко Ю. Вселенські Собори в канонічному становленні християнської доктрини. *Філософські науки*. Біла Церква : Гілея. Вип. 142. С. 216.

¹⁰ Там само.

¹¹ Logan D. A History of the Church in the Middle Ages. London : Routledge, 2012. P. 3.

¹² Joshua J. Mark. The Medieval Church. World history encyclopedia. New York, 2019. URL : https://www.worldhistory.org/Medieval_Church/ (дата звернення : 18.03.23).

миропомазання, шлюб, євхаристію, покаяння, священні чини та останні обряди), а вчення Церкви лежало в основі основних вірувань про етику, сенс життя та потойбічне життя¹³.

Життя людей Середньовіччя оберталось навколо Церкви. Відомо, що люди, особливо жінки, відвідували церкву від трьох до п'яти разів на день для молитви і щонайменше раз на тиждень для богослужінь, сповіді та актів каяття, щоб покаятися. Церква не платила податків і утримувалася за рахунок мешканців міста чи містечка. Громадяни були відповідальні за підтримку парафіяльного священика і Церкви в цілому, сплачуючи десятину в розмірі десяти відсотків від свого доходу. Десятина йшла на обряди хрещення, миропомазання, похорон, а також на святкування днів пам'яті святих і великих свят, таких як Великдень. Крім того, вони підтримували соціальні установи, включаючи будинки для бідних, сиротинці, школи та релігійні ордени, які не могли утримувати себе самі¹⁴.

Існування місцевих звичаїв і традицій додавало колориту тогочасній релігійній культурі, а також підкреслювало всеохоплюючу трансцендентність середньовічної церкви. Основні припущення про природу і мету життя були загальноприйнятими. Триєдиний Бог існує і бере участь у людському житті. Христос є Богом і людиною, який прийшов на землю, щоб відкупити людський рід. Життя на землі - це паломництво до іншого життя, де очевидні несправедливості цього життя будуть виправлені у вічному блаженстві або вічному покаранні. Навіть християни, які відійшли від традиційного християнства - і яких називали єретиками - загалом поділяли той самий базовий світогляд. Скептицизм¹⁵ і невіра, за свідченнями, були надзвичайно рідкісними, але не були повністю відсутніми.

Церква будувала місця поклоніння і місця освіти, даруючи світові великі Церкви та університети. Лідери цієї інституції допомагали організовувати

¹³ Bovey A. The medieval Church: from dedication to dissent. 2015. URL : <https://www.bl.uk/the-middle-ages/articles/church-in-the-middle-ages-from-dedication-to-dissent> (дата звернення: 18.03.23).

¹⁴ Там само.

¹⁵ Skepticism. URL : <https://en.wikipedia.org/wiki/Skepticism> (дата звернення: 05.09.23).

військові кампанії, щоб відвоювати колись християнські землі на Сході з рук мусульман.

Однією з найважливіших складових організації християнської церкви є чернечі ордени. Ці ордени були спільнотами монастирів, які діяли за єдиним статутом і слугували важливими центрами знань та інновацій у таких галузях, як наука, освіта, література, медицина, мистецтво, музика тощо. З середовища чернецьких орденів походила велика кількість видатних діячів Середньовіччя, включаючи філософів та митців, які стали членами цих співтовариств ¹⁶.

Орден святого Бенедикта, відомий також як бенедиктинці, став першим чернечим орденем. Він з'явився на початку VI століття у місті Монте-Кассіно поряд з Неаполем, засновником якого був святий Бенедикт Нурсійський. Бенедиктинці дуже шановані в Церкві за своє покликання до простоти та зосередженості на молитві та служінні богу ¹⁷.

Цей орден відіграв важливу роль у збереженні культурної спадщини, зокрема у збереженні і передачі знань та наукових досягнень в області мистецтва, літератури, філософії та інших сфер людського знання. Бенедиктинці стали прикладом самовдосконалення та вирішення проблем у суспільстві і за їхнім прикладом з'явилися інші чернечі ордени.

Їхні праці з історії, літератури та природничих наук визначили розвиток цих дисциплін і жанрів принаймні до поширення світських шкіл та університетів у дванадцятому столітті ¹⁸.

Бенедиктинців також можна зарахувати до засновників середньовічної Європи. Монахи-місіонери заснували багато церков, навколо яких навколо яких почала гуртуватися соціальна спільнота. Їхні монастирі керували розвитком нових міських і позаміських центрів, а також ландшафт у багатьох регіонах Європи, будівництва, торгівлі несли на собі відбиток бенедиктинців. Їхнє раннє

¹⁶ Вільховий Ю. Чернечі ордени римо-католицької Церкви в епоху Середньовіччя: питання виникнення і класифікації. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2021. С 39.

¹⁷ Там само. С. 44.

¹⁸ Clark J. The Benedictines in the Middle Ages. 2011. P. 189.

вдосконалення декоративно-прикладного мистецтва визначило репертуар декоративного мистецтва який проіснував аж до епохи Відродження ¹⁹.

Вони були прикладом для інших у питаннях звичаїв, піклуванні дітей та соціальної взаємодії, зокрема через написання листів та культивування «дружби». Також вони внесли вагомий внесок у позначення часу, що є фундаментальною справою. Всі ці досягнення сприяли загальному розвитку європейського суспільства та стали прикладом для наступних поколінь ²⁰.

Орден домініканців був заснований в 1216 році святим Домініком де Гузманом. Однією з головних засад ордену було поширення християнської віри та боротьба з її ворогами. Орден домініканців став одним з найбільш впливових орденів в Середньовіччі ²¹.

Домінік взяв традиційні елементи Церкви - апостольське життя, священиків, що живуть у спільноті, дисципліну чернечих орденів, літургійну молитву, яку співають у спільноті, проповідь, яку здійснюють у бідності - і поєднав їх у збалансовану єдність, яка дозволила його ордену відповідати потребам його епохи і багатьох наступних століть ²².

Домініканці цікавилися переважно біблійними та богословськими дослідженнями. Протягом століть понад 5 000 письменників створили тисячі томів. Ми можемо подати лише невелику вибірку з тих, що були написані в тринадцятому столітті. Найчисленнішими були праці з богослов'я, Святого Письма та філософії. Багато монахів коментували біблійні книги; Г'ю з Сен-Шера виклав їх усі. Паризькі групи монахів створили кілька узгоджень Святого Письма і виправили версію Вульгати. Альберт Великий, універсальний геній, написав книги про тварин, овочі, мінерали, ботаніку, енциклопедичний коментар до філософії Арістотеля, а також праці з богослов'я і Святого Письма. З

¹⁹ Clark J. The Benedictines in the Middle Ages. 2011. P. 1.

²⁰ Clark J. The Benedictines in the Middle Ages. 2011. P. 1-2.

²¹ Ordo praedicatorum: history. URL : <https://www.op.org/history/> (дата звернення: 10.04.23).

²² Hinnebusch W. The Dominicans: A short history. Alba House, 1975. URL : <http://www.domcentral.org/trad/shorthistory/short01.htm> (дата звернення: 10.04.23).

пасторального богослов'я, історії та інших галузей домініканські письменники складали довідники, суми, епітомії та посібники ²³.

Характерною рисою ордену було проповідництво. Домінік структурував життя Ордену і розробив багато нововведень, спрямованих на проповідництво. Він запровадив якісну освіту, яка готувала чоловіків до проповідництва, відмовився від ручної праці, надав широкі повноваження настоятелям, заборонив засновувати парафії, поєднав споглядання і служіння та наполягав на жебрацькій бідності, щоб поставити на службу Церкві самовідновлюваний корпус підготовлених проповідників. У Конституції Домінік наставляв проповідників «йти вперед як люди, які шукають свого спасіння і спасіння інших», жити «як люди Євангелія», які, йдучи слідами свого Спасителя, «розмовляють з Богом або про Бога між собою та іншими». Щоб бути прикладом христоподібного та апостольського життя, проповідники повинні були ходити пішки і не мати при собі грошей, а також не просити милостиню під час проповіді ²⁴.

Однією з головних засад ордену було поширення християнської віри та боротьба з її ворогами. Орден домініканців став одним з найбільш впливових орденів в Середньовіччі.

Місіонери прибували з усіх куточків Ордену. Як правило, відправляли добровольців, які, були досить кваліфікованими та освіченими. Франко з Перуджі, наприклад, був бакалавром наук перед тим, як вирушити на Схід як місіонер. Французькі та італійські домініканці прагнули до Близького Сходу та Азії; французькі монахи становили більшість у Палестині XIII століття; італійці були в авангарді в Месопотамії та Персії XIV століття. Іноді на Схід потрапляли англійські, німецькі чи іспанські монахи. Після 1300 року більше жага до мандрів або жага пригод, ніж ревність, спонукала деяких монахів приєднатися до братів-пілігримів. Прикордонні провінції - Скандинавія, Німеччина, Польща,

²³ Hinnebusch W. The Dominicans: A short history. Alba House, 1975. URL : <http://www.domcentral.org/trad/shorthistory/short02.htm> (дата звернення: 10.04.23).

²⁴ Там само.

Угорщина, Греція та Палестина - мали першочерговим обов'язком місіонерство в межах своїх кордонів ²⁵.

Орден також займався підтримкою науки та дослідженнями. Один з найвідоміших домініканців – Альберт Великий – був вченим, який займався дослідженнями у галузях філософії, теології та науки.

Альберт Великий, універсальний геній, написав книги про тварин, овочі, мінерали, ботаніку, енциклопедичний коментар до філософії Аристотеля, а також праці з богослов'я і Святого Письма ²⁶.

Орден францисканців - чернечий релігійний орден чоловіків і жінок, які сповідують правила святого Франциска Ассизького. Орден є одним з чотирьох великих жебрацьких орденів церкви, а його члени дотримуються ідеалів бідності та милосердя ²⁷.

Християнство стало фундаментом європейської культури не лише в Середньовіччі, а й у подальшій історії людства. Новий світогляд, принесений християнським світоглядом, змінив спосіб мислення людей і сприяв універсалізації ідентифікаційних процесів. У Середньовіччі поширився догматичний релігійний світогляд, який сприяв розвитку ідеології в релігійній формі. У багатьох державах Середньовіччя офіційна релігія та державна ідеологічна доктрина перепліталися та становили одне ціле ²⁸.

На початку місії святого Франциска ключова ідея ордену була зосереджена на понятті бідності, зокрема, матеріальної. Однак, по мірі того, як вплив францисканського руху розширювався, він ставав більш сприйнятливим до світу і культури. Це означає, що для того, щоб мати вплив на світ, потрібно бути більш відкритим до світу. До середини тринадцятого століття францисканський орден

²⁵ Hinnebusch W. The Dominicans: A short history. Alba House, 1975. URL : <http://www.domcentral.org/trad/shorthistory/short03.htm> (дата звернення: 10.04.23).

²⁶ Hinnebusch W. The Dominicans: A short history. Alba House, 1975. URL : <http://www.domcentral.org/trad/shorthistory/short02.htm> (дата звернення: 10.04.23).

²⁷ Franciscan religious order 2019. URL : <https://www.britannica.com/topic/Franciscans> (дата звернення: 11.04.23).

²⁸ Палінчак М. Держава і Церква у постсоціальних суспільствах. Ужгород : Ліра, 2014. С. 21.

переживав внутрішні зміни у двох аспектах: у ставленні до матеріальних цінностей та у ставленні до науки і освіти ²⁹.

Святий Бонавентура скликав перший генеральний капітул францисканського ордену в Нарбоні в 1260 році. Ця зустріч виявилася вирішальною, оскільки на ній було прийнято кілька важливих рішень, які визначили подальший розвиток ордену. Ці рішення пізніше стали відомі як «Нарбонські конституції». По-перше, зростала стурбованість тим, що надмірна заклопотаність бідністю затьмарює інші важливі чесноти. По-друге, капітул виступав за створення великих чернечих спільнот, або конвенцій, незалежних від влади місцевого єпископа. Нарешті, було визнано необхідність освіти серед монахів, і заохочувалося створення шкіл і факультетів в університетах ³⁰.

Стосовно науки і освіти францисканці вже в середині 13 століття мали значний вплив на розвиток філософії, точних і природничих наук, будучи призначеними на деякі з найпрестижніших університетських кафедр по всій Європі. Їхній внесок став невід'ємною частиною історії філософії та науки. Крім того, францисканці мали значний вплив на літературу, особливо на поезію. Сам святий Франциск був талановитим поетом, а його «Гімн Сонцю» визнаний одним з найдавніших творів італійської поезії. Ця поетична спадщина була передана братам-францисканцям: творчість Раймонда Лулліа дала початок каталонській поезії, а брат Якопоне да Тоді (бл. 1230-1306) став джерелом творчості Данте. Брат Якопоне є автором відомого гімну «Stabat Mater» котрий з надзвичайною силою передає драму Голгофи ³¹.

Церква мала величезну цінність та значення в епоху середньовіччя³². Це була не тільки релігійна, але й культурна, освітня та соціальна інституція, яка забезпечувала багатогранний вплив на життя людей того часу. Монастирі в цій епохі грали важливу роль у збереженні знань та освіти, просуванні релігійної

²⁹ Германова Е. Християнська духовність в історії культури: францисканство. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків: Харківська державна академія культури. 2011. Вип. 45. С. 209.

³⁰ Там само. С. 210.

³¹ Там само. С. 212.

³² Middle Ages. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Ages (дата звернення: 05.09.23).

доктрини та духовного життя, зокрема через місіонерство, а також мали роль у розвитку науки та мистецтва.

Церква в епоху середньовіччя виростила визначні постатей того часу, які залишили позитивний вклад у розвиток церкви та культури, серед яких Альберт Великий, який був відомий як вчений, містик та філософ; Святий Бонавентура, який присвятив життя вивченню Біблії та був відомий як містик; і Тома Аквінський який розвивав філософію і теологію.

У період Відродження почали розвиватися громадянські суспільства, що призвело до процесу секуляризації та світського спрямування суспільного життя. Наукові знання, особливо вчення про природне право, визнавали земну, а не божественну природу держави та її інституцій, що привело до зменшення впливу релігії. Релігія стала приватною справою. У XVIII столітті розпочались реформи відносин між церквою та державою, що привело до трьох основних типів відносин: віротерпимість (або нетерпимість), де одна або кілька релігій мають певний привілейований статус, а решта вважаються терпимими; свобода віросповідання, де всі релігії є рівними, і людина вільна в своєму виборі конфесії та практикування релігійного культу; та свобода совісті, яка дозволяє особі не лише обирати будь-яку релігію, але й бути невіруючим.³³

У 16-18 століттях, церква почала втрачати свої позиції в державі та суспільстві, і її влада була обмежена законами та конституційними правами. У більшості європейських країн церква втратила свої позиції в суспільстві та державі. Наприклад, католицька церква в Італії втратила свій статус державної релігії в 1870 році, коли Італія стала республікою³⁴.

Секуляризація також призвела до зменшення впливу церкви на культуру, науку, політику, державу. З епохою Просвітництва вона втратила свою функцію центрального джерела нормативності та інтегративного зв'язку для членів суспільства. Вона опинилася в обороні перед розумом та його концепціями

³³ Релігійна свобода: Свобода релігії і національна ідентичність: світовий досвід та українські проблеми : Науковий щорічник. Київ : НПУ, 2002. С. 64-65

³⁴ Official Name: Republic of Italy. URL: <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/Europe-9911/background/italy.html> (дата звернення: 28.04.2023).

автономії, а також перед іманентними раціональними формами дії в політиці, економіці та культурі. Наприклад, замість біблійних істин та теологічних догматів почали досліджувати наукові теорії та гіпотези, що призвело до наукового просвітництва ³⁵.

Другий Ватиканський собор (1962-1965) це спроба Церкви адаптуватися до сучасних реалій та відповісти на виклики секулярного світу. У той час суспільство та культура зазнавали значних змін, а Церква зіткнулася з новими викликами і проблемами, такими як розповсюдження секуляризму, зменшення впливу релігії та ростуча секуляризація суспільства. Було зроблено спробу зменшити дистанцію між церквою та суспільством. Собор визнав важливість питань соціальної справедливості та миру, а також закликав католиків брати активну участь у цих питаннях.

II Ватиканський Собор звернув увагу на те, що проповідництво стало відбуватися в нових обставинах. У XX столітті проповідник опинився в іншій ситуації, порівняно з середньовічними проповідниками. Він зіткнувся з новими проблемами, які раніше не були актуальними. Конституція про церкву в сучасному світі «*Gaudium et Spes*» була присвячена змінам, які сталися у світі, і які вимагали перетворення методів проповідування. Цей документ почав новий етап відкритості Церкви до світу, спонукав до пошуку шляхів взаєморозуміння та співпраці ³⁶.

Католицьке соціальне вчення підкреслює право всіх людей на основні людські потреби, такі як справжнє життя, достатнє харчування, одяг, житло і медичну допомогу, свободу вибору способу життя і сімейного устрою, здобуття освіти і професійної орієнтації, право на працю, а також право на гідне та інформоване ставлення до себе. Це визнані невід'ємні права, а не благодійні жести. Другий Ватиканський Собор підкреслив, що добробут і благополуччя

³⁵ Dierken J. Secularization: a cultural Pattern of the Enlightenment? 2020. URL: <https://www.izea.uni-halle.de/en/research/a-ideas-practices-institutions/1-cultural-patterns-of-the-enlightenment/secularization-a-cultural-pattern-of-the-enlightenment.html> (дата звернення: 28.04.23).

³⁶ Шепетяк О. Богословські новаторства Другого Ватиканського Собору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Вип 9. С. 179-180.

кожної людини (*Gaudium et Spes*) повинні мати пріоритет над соціальним прогресом³⁷.

Собор дав поштовх до розвитку екуменізму, тобто зближення різних християнських конфесій та релігій. Це дало змогу покращити міжконфесійні відносини, зменшити конфлікти та сприяти спільній молитві.

Собор започаткував новий підхід Католицької Церкви до інших Церков і церковних спільнот у контексті міжцерковного діалогу. Собор визнав, що різні християнські конфесії мають різний ступінь богословської схожості та відмінності у ставленні до католицизму. Таким чином, Собор визначив окремі позиції щодо некатолицьких конфесій. Найближчими до католицизму Собор назвав православні церкви, оскільки вони мають спільні джерела віри і спільно визнають сім Святих Таїнств. З іншого боку, католики і протестанти відрізняються в богословських переконаннях, і Собор визнав, що між ними існують значні розбіжності. Серед протестантських деномінацій найближчими до католиків з точки зору богословської традиції є англіканці. Тим не менше, католиків і протестантів об'єднує віра в єдиного Бога і визнання фундаментальних догматів віри, викладених у Нікео-Константинопольському символі віри, який вважається нормативним для всіх християн, а також визнання фундаментальних Нікео-Тринітарного і Халкідонського христологічних догматів³⁸.

Історія Католицької Церкви ознаменувалася значною зміною, коли Отці Собору почали називати інші християнські деномінації церквами та церковними спільнотами, що було безпрецедентним. Кардинал Франц Кеніг ввів термін «церковна спільнота», оскільки не всі християнські релігійні організації ідентифікують себе як церкви. У Конституції про Церкву Собор підкреслив, що Церква Христова існує в різній мірі в різних християнських спільнотах. Хоча отці Собору стверджували, що Католицька Церква втілює повноту церковного

³⁷ Титаренко О. Сучасне соціальне католицьке вчення: проблеми та тенденції. Релігійна свобода: уроки минулого і проблеми сьогодення. Київ, 2003. С. 67.

³⁸ Шепетяк О. Богословські новаторства Другого Ватиканського Собору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Вип 9. С. 180.

спілкування, вони визнали, що інші християнські спільноти мають присутність Церкви Христової в тій мірі, в якій вони дотримуються істинної християнської традиції³⁹.

II Ватиканський Собор також підтримав покращення стосунків між католицькою церквою та іншими релігіями. У документі «*Nostra Aetate*» було зазначено важливість взаєморозуміння та співпраці між різними релігіями.

«Декларація про ставлення церкви до нехристиянських релігій «*Nostra Aetate*» стала ключовим документом собору, який визначав ставлення католиків до інших релігій. Церква почала шукати шляхів порозуміння не тільки з іншими християнськими конфесіями, а також з нехристиянами. Після собору почалися тісні і жваві діалоги між католиками та юдеями, мусульманами, буддистами та представниками інших релігій. Християни визнали, що й в інших релігіях є добрі аспекти, які допомагають пізнати істинного Бога. Ці добрі аспекти можуть стати фундаментом для плідного діалогу та спільної побудови гуманного суспільства»⁴⁰.

Собор вніс зміни внутрішнього життя католицької церкви, зокрема, зробив акцент на важливості колегіальної влади.

Після собору становище Папи в колегії єпископів порівнювали з положенням апостола Петра серед апостолів. Богослов К. Ранер, який був експертом на соборі, пояснив, що «єпископат є наступником колегії апостолів». Це порівняння було зроблено для того, щоб підкреслити важливість ролі Папи в колегії єпископів, з розумінням того, що єпископи є наступниками апостолів⁴¹.

Ватиканський собор приніс зміни в теології та став важливим кроком у розвитку сучасної католицької думки. Традиція не повинна розумітися як незмінна і незаперечна правда, але як живий процес, який постійно розвивається. Собор провів оновлення літургії, зокрема, дозволив месу народною мовою, знизив рівень формальності та спростив обряди.

³⁹ Догматична Конституція Другого Ватиканського Собору про Церкву «*Lumen Gentium*». Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Декрети, Декларації. Львів : Свічадо, 1996. С. 84.

⁴⁰ Шепетяк О. Богословські новаторства Другого Ватиканського Собору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Вип 9. С. 181.

⁴¹ Rahner K. *Inquiries*. New York : Herder and Herder, 1964. P. 348.

Другий Ватиканський Собор став поворотним моментом в історії Католицької Церкви, ознаменувавши початок значних внутрішніх змін у католицизмі, відомих як «аджорнаменто» або оновлення. До Собору Церква дотримувалася принципу *Semper Idem* (завжди те саме), який підкреслював незмінну природу і постійність Церкви як у христології, так і в еклезіології. Однак після Собору Католицька Церква все частіше вживає термін «*Ecclesia Semper Reformanda*» (Церква, яка постійно реформується), а офіційні документи Собору закликають до «постійного оновлення»⁴².

Другий Ватиканський Собор сприяв пастирському та відкритому ставленню Католицької Церкви, що знайшло своє вираження в реформі римо-католицької літургії. Ця реформа була започаткована Конституцією про Святу Літургію, відомою як «*Sacrosanctum Concilium*». Зміни в літургії відображали та стосувались участі мирян у житті Церкви. Головною реформою в літургійному житті Церкви стало використання національних мов у літургії, що знаменувалось відходом від традиційного використання латини. Хоча деякі богослужіння національними мовами відбувалися і до Собору, вони були рідкісними. Однак після Собору використання латинської мови в літургійних святкуваннях стало менш поширеним. Собор також підкреслив важливість читання Святого Письма та проповіді на літургії. Фактично, проповідь Євангелія вважалася одним з основних обов'язків єпископа⁴³.

«Особливо важливою зміною в літургійних практиках римо-католиків стало причастя під двома видами. До собору миряни причащалися тільки гостіями, тобто приймали Євхаристію тільки під видом Крові Христової. Собор дозволив мирянам на святкових та урочистих Літургіях причащатися під двома видами Тіла і Крові Христа. Цей звичай настільки популяризувався, що став загальноприйнятим на всіх римо-католицьких літургіях»⁴⁴.

⁴² Декрет Другого Ватиканського Собору про єкуменізм «*Unitatis Redintegratio*». Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Декрети, Декларації. Львів : Свічадо, 1996. С. 196.

⁴³ Догматична Конституція Другого Ватиканського Собору про Церкву «*Lumen Gentium*». Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Декрети, Декларації. Львів : Свічадо, 1996. С. 111

⁴⁴ Шепетяк О. Богословські новаторства Другого Ватиканського Собору. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2014. Вип 9. С. 183.

Католицька церква за останні десятиліття провела багато соціальних заходів, які позитивно вплинули на життя людей у різних країнах світу. Наприклад, вона активно підтримує боротьбу з бідністю, голодом, бездомністю та епідеміями, зокрема, за допомогою програм соціальної допомоги та допомоги в наданні медичної допомоги.

У 2005 році Католицька церква започаткувала програму «Caritas Internationalis», яка допомагає людям у країнах з низьким рівнем життя, надаючи їм харчі, одяг, медичну допомогу та соціальну допомогу ⁴⁵.

У 2013 році Папа Франциск започаткував програму «Pope Francis Charitable Trust», яка допомагає людям, що стали жертвами насильства, дискримінації та інших форм соціального виключення ⁴⁶.

Католицька церква виступає за захист прав людини та соціальну справедливість, зокрема у сферах праці, охорони здоров'я, житла та освіти. Церква активно працює в галузі зменшення бідності, зокрема через ведення соціальних програм, підтримку розвитку малого бізнесу та забезпечення доступу до мікрокредитів.

Згідно з католицькою доктриною, концепція прав людини ґрунтується на принципах природного права, що означає, що права людини випливають з природи самої людини. З моменту народження людина володіє невід'ємними правами, які не визначаються її оточенням і не захищаються державою. Ці права не залежать від конкретних обставин і вважаються фундаментальними та невід'ємними елементами людської гідності ⁴⁷.

Класифікація прав людини ґрунтується на їхній ролі в утвердженні людської гідності. За функціональними ознаками права людини поділяються на такі групи: особисті свободи і права, кримінально-процесуальні гарантії особистих свобод, політичні права і свободи, а також економічні, соціальні та культурні права ⁴⁸.

⁴⁵Caritas shares the mission of the Catholic Church to serve the poor and to promote charity and justice throughout the world. URL : <https://www.caritas.org/who-we-are/mission/> (дата звернення: 11.05.23).

⁴⁶ Pope Francis Charitable Trust Fund. URL : <https://dioknox.org/charity> (дата звернення: 11.05.23).

⁴⁷Отрош М. Місце і роль Католицької Церкви у міжнародному правопорядку. Одеса : Фенікс, 2017. С. 397-398.

⁴⁸ Там само. С. 398.

У 2015 році Папа Франциск видав енцикліку «Laudato si», в якій він закликав світове співтовариство брати на себе відповідальність за природні ресурси та довкілля, щоб забезпечити сталість та розвиток нашої планети ⁴⁹.

«Згідно з католицьким баченням, біблійне послання і учительство церкви – це визначальні орієнтири для оцінки проблем у відносинах між людиною і довкіллям. Основна причина цих проблем полягає в тому, що людина зазіхає на безумовну владу над створеними речами, нехтуючи моральними нормами, які повинні керувати будь-якою людською діяльністю. Схильність до нерозсудливої експлуатації ресурсів – це наслідок тривалого історичного і культурного процесу» ⁵⁰.

Завоювання та експлуатація ресурсів стають домінуючими та агресивними, досягагли точки, коли гостинність довкілля опиняється під загрозою: ставлячись до довкілля як до ресурсу, ми ризикуємо зруйнувати довкілля як «оселю» ⁵¹.

Християнське богослов'я підкреслює, що Земля є божественним даром, який люди поділяють з усіма живими істотами. Очевидно, що спільне фізичне середовище суттєво впливає на наші стосунки з іншими створіннями - людьми, тваринами та рослинами. Нехтування якістю повітря, яким дихають інші, або якістю води, яку вони споживають, вважається злочином проти Бога, ближніх, а особливо проти бідних, які часто проживають у найбільш забруднених регіонах. Байдужість до погіршення стану довкілля не лише завдає шкоди неживим істотам, але й порушує взаємозв'язок між людством і всіма живими істотами. Марнотратство або забруднення цінних природних ресурсів справедливо розглядається як гріх, оскільки ставить під загрозу все, що існує - як живе, так і неживе, - що було дароване нам Богом ⁵².

⁴⁹ Strack C. Approachable and opaque: 10 years of Pope Francis. 2023. URL : <https://www.dw.com/en/approachable-and-opaque-10-years-of-pope-francis/a-64948176> (дата звернення: 11.05.23).

⁵⁰ Отрош М. Місце і роль Католицької Церкви у міжнародному правопорядку. Одеса : Фенікс, 2017. С. 420.

⁵¹ Компендіум соціальної доктрини Церкви. Папська рада «Справедливість і мир». С. 285.

⁵² Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 245.

Католицька церква веде програми освіти в різних частинах світу, включаючи найбільш бідні регіони, де доступ до освіти дуже обмежений. Церква активно допомагає у забезпеченні дитячих садків, шкіл та університетів⁵³.

У численних католицьких середніх школах, коледжах та університетах студенти сьогодні мають напрочуд різноманітні можливості для «навчання служіння», занурення в культуру через подорожі, волонтерство під час канікул тощо. Багато з цих можливостей пов'язані з наданням фінансової підтримки та різних форм допомоги мешканцям бідних міських районів або сільських районів, що потерпають від крайньої бідності, таких як Аппалачі. Наприклад американські студенти вирушають до Мексики, Гаїті та інших країн Карибського басейну і Латинської Америки для участі в ініціативах соціального служіння. Деякі з них присвячують свої зусилля вирішенню нагальних внутрішніх проблем, таких як покращення житлових умов для малозабезпечених сімей або ліквідація наслідків стихійних лих, таких як ураган Катріна, що обрушився на Карибське узбережжя і Новий Орлеан у 2005 році, спричинивши руйнівні наслідки⁵⁴.

Душпастирські відділи цих навчальних закладів, куруючи численні програми, регулярно координують соціальні заходи, які щороку знайомлять тисячі студентів з католицьким соціальним вченням⁵⁵.

Також програми охорони здоров'я в більш ніж 100 країнах світу. Ці програми включають медичні дослідження, лікування хворих на СНІД, боротьбу з епідеміями та надання психологічної допомоги⁵⁶.

⁵³ Wodon Q. Measuring the Contribution of the Catholic Church to human development: a new report. 2022. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/religionglobalsociety/2022/02/measuring-the-contribution-of-the-catholic-church-to-human-development-a-new-report/> (дата звернення: 12.05.23).

⁵⁴ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 261

⁵⁵ Там само. С. 262.

⁵⁶ Wodon Q. Measuring the Contribution of the Catholic Church to human development: a new report. 2022. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/religionglobalsociety/2022/02/measuring-the-contribution-of-the-catholic-church-to-human-development-a-new-report/> (дата звернення: 12.05.23).

1.2. Вплив Церкви на формування культури та моралі суспільства

Може здатися, що християнська мораль є надто вимогливою, складною для розуміння і майже неможливою для застосування на практиці. Однак це хибна думка. Християнська мораль, якщо дивитися на неї крізь призму простоти Євангелія, полягає в тому, щоб наслідувати Ісуса Христа і віддавати себе Йому, дозволяючи Його благодаті преображати нас і Його милосердю оновлювати нас. Ці дари даруються нам через наш живий зв'язок з Церквою. Святий Августин нагадує нам, що кожен, хто бажає жити повноцінним життям, має для цього засоби, увірувавши в Тіло Христове і ставши його частиною, яка дарує йому справжнє життя. Це ядро християнської моралі може зрозуміти кожен, навіть з обмеженою освітою, особливо той, хто зберігає «простоту серця». Однак ця євангельська простота не виключає розуміння складнощів реального життя. Насправді, вона може привести до глибшого розуміння дійсності, оскільки слідування за Христом поступово прищеплює фундаментальні принципи справжньої християнської моралі, одночасно надаючи необхідну життєву силу, щоб втілювати їх у життя ⁵⁷.

Церква, як інституція, що представляє і пропагує релігійні вірування і цінності, відігравала центральну роль у спрямуванні людей і спільнот у питаннях віри, етики та соціальної поведінки ⁵⁸.

Церква забезпечує моральні рамки, які стосуються питань добра і зла, чеснот і пороків, а також належної поведінки окремих осіб і суспільств. Через священні тексти, богословські вчення та настанови релігійних лідерів Церква пропонує моральні настанови та принципи, які формують цінності та поведінку її послідовників.

В Артикулі 2032 Катехизму Католицької Церкви вказується на те що Церква, «стовп і твердиня правди», «отримала від апостолів цей урочистий наказ

⁵⁷ Енцикліка Папи Івана-Павла II «Veritatis Splendor». URL : <https://tze.org.ua/проповіді-та-послання/1147-енцикліка-папи-івана-павла-ii-veritatis-splendor-сйиво-істини.html> (дата звернення: 17.05.23).

⁵⁸ What is the role of the Church related to morality? Conference of Catholic Bishops. Washington. URL : <https://www.archspm.org/faith-and-discipleship/catholic-faith/what-is-the-role-of-the-church-related-to-morality/> (дата звернення: 17.05.23).

Христа звіщати спасенну істину». «Церкві належить право завжди і скрізь проголошувати моральні принципи, в тому числі й ті, що стосуються суспільного ладу, і виносити судження про будь-які людські справи в тій мірі, в якій цього вимагають фундаментальні права людської особи або спасіння душ»⁵⁹.

Катехизм надає прямі та практичні вказівки, пропонуючи правила людської поведінки в рамках позитивної моральної культури. Ці настанови є універсальними і включають наступні принципи: ніколи не можна чинити протиправні дії з наміром досягти позитивного результату; золоте правило: «Поводьтеся з іншими так, як би ви хотіли, щоб поводитися з вами»⁶⁰.

Катехизм у 2033 артикулі, зазначає що: «Учительське Служіння пастирів Церкви в галузі моралі виконується звичайно через катехизу та проповідування за допомогою праць богословів і духовних авторів. Так від покоління до покоління під проводом і пильністю пастирів передається спадщина («депозит») християнської моралі, що складається з характерної сукупності засад, заповідей і чеснот, що виникають із віри у Христа й оживлені любов'ю. Ця катехиза традиційно приймає за основу разом із Символом віри і молитвою «Отче наш» Декалог, який передає засади морального життя, право-сильні для всіх людей»⁶¹.

У складних обставинах сучасної епохи люди часто не мають часу та можливості для самоаналізу та роздумів про власну внутрішню сутність, а також для вивчення своїх моральних та етичних засад. Виявляється, що вимоги реальності спонукають людей нехтувати власним сумлінням і вдаватися до будь-яких методів для досягнення своїх цілей і завдань. Саме про таку небезпеку цілком слушно попереджають аналітики церковного вчення, коли наводять слова Святого Августина у його трактаті на Послання Івана до Парфян: «Повернись до свого сумління, розпитай його. Верніться, брати, до вашого внутрішнього світу і в усьому, що чините, дивіться на Бога, що є свідком»⁶².

⁵⁹ Катехизм Католицької Церкви. Львів: Свічадо, 2008. URL : https://www.truechristianity.info/ua/books/catholic_church_catechism/catholic_church_catechism_3_1_3_3.php (дата звернення: 17.05.23).

⁶⁰ Шостак В. Моральна свідомість особистості в етичній концепції Католицької Церкви. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки. №3. 2022. С. 118.

⁶¹ Там само.

⁶² Шостак В. Моральна свідомість особистості в етичній концепції Католицької Церкви. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки. №3. 2022. С. 117.

Церква також відіграє вирішальну роль у просуванні соціальної справедливості та захисті добробуту маргіналізованих і пригноблених. Протягом всієї історії релігійні інституції були в авангарді рухів за права людини, скасування рабства, права жінок та боротьбу з бідністю. Наголос Церкви на милосерді, справедливості та гідності, притаманній кожній людині, надихав незліченну кількість людей та спільнот працювати над створенням більш справедливого та рівноправного суспільства⁶³.

Історія участі Церкви в пошуках соціальної справедливості віддзеркалює шлях поступу і розвитку, подібний до поступового зростання крихітного насіння, яке перетворюється на міцний живий організм. Протягом останніх поколінь католицьке духовенство та вірні поступово прийняли більш соціально відповідальний підхід до політичних та економічних питань, що впливають на людство в цілому. Приємно бачити, що католики не самотні в цьому прагненні. Існують помітні ознаки зближення позицій прихильників різних релігійних течій, які іноді рухаються паралельними траєкторіями. Вже кілька десятиліть голоси різних релігійних традицій помітно перетинаються, демонструючи як фундаментальне прагнення до справедливості, так і спільність у конкретному змісті їхніх соціальних вчень. Часто прихильники різних віросповідань закликають до подібних реформ і схвалюють схожі заходи⁶⁴.

У сьогоденні сучасна Церква звертається до проблем і займається діяльністю, які були немислимі ще сто років тому. Яскравим прикладом є спеціалізований відділ у складі Конференції католицьких єпископів США, який займається співпрацею з лобістами в Конгресі та представниками виконавчої влади. Метою цієї ініціативи не є забезпечення ексклюзивних переваг для Церкви, оскільки в такому випадку католицькі єрархи були б просто ще однією «групою за інтересами», котрі переслідують свої егоцентричні цілі. Натомість мета полягає в тому, щоб надихнути впливових урядовців на впровадження

⁶³ The Roles Churches Play in Social Welfare and Society. Fresh Essays. 2023. URL : <https://samples.freshessays.com/the-roles-churches-play-in-social-welfare-and-society.html> (дата звернення: 17.05.23).

⁶⁴ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 23-24.

програм, спрямованих на зміцнення миру, суспільної моралі та соціальної справедливості ⁶⁵.

Історично склалося так, що релігійні інституції відігравали значну роль у забезпеченні благодійності та соціального захисту. У Середньовіччі монастирі надавали притулок, їжу та медичну допомогу мандрівникам і бідним, а Церква часто розглядалася як джерело підтримки потребуючих ⁶⁶.

Окрім морального вчення, Церква є потужною культурною силою. Релігійні обряди, практики і традиції, святкування сформували спосіб життя людей.

Одним з найважливіших шляхів впливу християнства на західну культуру є мистецтво та архітектура. Багато з найвидатніших творів західного мистецтва, таких як стеля Сікстинської капели Мікеланджело, «Народження Венери» Боттічеллі та «Таємна вечеря» Да Вінчі, були створені як вираження християнської віри. Так само багато з найбільш знакових будівель західного світу, таких як Собор Паризької Богоматері, Базиліка Святого Петра і Вестмінстерське абатство, були побудовані як місця християнського поклоніння ⁶⁷.

Митці використовують свої твори, щоб висловити власну віру або описати біблійні події та погляди на християнство. Часто їхні твори створені так, щоб мати особливий вплив на глядача. Деякі твори мистецтва - це молитовні твори, покликані змусити глядача глибоко замислитися над вірою і переконаннями. Інші роботи мають на меті навчити глядача. Деякі роботи є драматичними та емоційними і використовуються для того, щоб змусити глядача відчувати почуття любові, страху або поваги до християнства ⁶⁸.

⁶⁵ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 30.

⁶⁶ Hardy, K. Which way did they go? Uncovering the preferred source of help-seeking among African-American Christians. *Social Work and Christianity*. 2014. Vol. 41. № 1. URL : <https://www.proquest.com/docview/1543277523> (дата звернення: 17.05.23).

⁶⁷ Famous Religious Paintings – Top World-Famous Biblical Paintings. 2022. URL : <https://artincontext.org/famous-religious-paintings/> (дата звернення: 13.05.23).

⁶⁸ Christianity and Christian Art. World religions in Art. 2022. URL : <https://www.artsmia.org/world-religions/christianity/index.html> (дата звернення: 21.05.23).

Християнство також мало глибокий вплив на західну філософію та етику. Починаючи від вчень Августина і Томи Аквінського до праць К'єркегора і Ніцше, християнська думка вплинула на деяких з найважливіших мислителів західної традиції. Християнські цінності, такі як любов, співчуття і прощення, також мали значний вплив на західну етичну думку ⁶⁹.

Окрім мистецтва, архітектури, філософії та етики, християнство також вплинуло на західну освіту та політику. Церква сприяла заснуванню університетів, шкіл та освітніх закладів, які сприяли інтелектуальному та культурному розвитку суспільств. Багато з найстаріших і найпрестижніших університетів західного світу, таких як Оксфорд, Кембридж і Гарвард, були засновані як християнські інституції. Так само політичні системи багатьох західних країн, таких як Сполучені Штати і Великобританія, зазнали значного впливу християнських цінностей і принципів ⁷⁰.

Витоки університету можна простежити в XII столітті, а до XIII століття середньовічний університет досяг своєї зрілої форми. Протягом середньовіччя університети засновувалися по всій Європі, а після 16 століття поширилися на інші континенти. Перші університети виникли як об'єднання магістрів або студентів (латинське *universitas* означає «гільдія» або «спілка»), які прагнули здобути вищу освіту. Університети, які прийшли на зміну кафедральним школам як центрам поглибленого навчання, мали низку спільних рис: лекційні та диспутні методи викладання, тривале спільне проживання в коледжах, періодична зміна керівництва на чолі з виборним деканом, внутрішня структура за факультетами або «націями» та європейське визнання академічних ступенів. В університетах викладали гуманітарні науки та поглиблено вивчали право, медицину і, що найважливіше, богослов'я. З університетами були пов'язані імена багатьох великих богословів тієї епохи, зокрема, Томи Аквінського.

Отже, Церква, завдяки своєму моральному вченню, боротьбі за соціальну

⁶⁹ Wood W. Philosophy and Christian Theology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2021. URL : <https://plato.stanford.edu/entries/christiantheology-philosophy/#Bib> (дата звернення: 18.05.23).

⁷⁰ Church and education: intellectualism versus anti-intellectualism. Britannica. URL : <https://www.britannica.com/topic/Christianity/Forms-of-Christian-education> (дата звернення: 18.05.23).

справедливість, культурному впливу та просвітницькій діяльності, безперечно, формувала культуру і мораль суспільств ⁷¹.

1.3. Роль і місце Церкви в процесі формування людини та суспільства

В епоху, позначену моральним релятивізмом ⁷² та етичною невизначеністю, роль Церкви як морально-етичного дороговказу стає дедалі важливішою. Церква пропонує всеосяжну систему моральних вчень, що походять з релігійних писань, священних традицій та моральних міркувань. Ці вчення створюють міцний фундамент для морального розпізнавання і допомагають людям робити правильний етичний вибір.

Церква підтримує моральні абсолюти, такі як гідність, притаманна кожній людині, святість життя, прагнення до справедливості та праведності, миру та примирення, також наголошує на плеканні чеснот, як на важливому аспекті морального формування. Вона пропагує такі чесноти, як милосердя, чесність, смиренність і доброчесність, сприяючи розвитку характеру та етичній поведінці.

Про пошанування гідності людської особи та релігійну свободу знаходимо в декларації Другого Ватиканського Собору: «Почуття гідності людської особи дедалі глибше проникає у свідомість сучасної людини, і дедалі частіше лунає вимога, щоб люди діяли на власний розсуд, насолоджуючись і використовуючи відповідальну свободу, не під впливом примусу, а керуючись почуттям обов'язку» ⁷³.

Твердження, що кожна людина має значну цінність і гідність, ймовірно, відоме більшості людей. Насправді, важко уявити будь-яку культуру чи релігію, яка б не визнавала цінність людського життя в тій чи іншій мірі. Тим не менше,

⁷¹Church and education: intellectualism versus anti intellectualism. Britannica. URL : <https://www.britannica.com/topic/Christianity/Forms-of-Christian-education> (дата звернення: 18.05.23).

⁷² Moral relativism. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Moral_relativism (дата звернення: 05.09.23).

⁷³Declaration on religion freedom «Dignitatis humanae», 1965. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html (дата звернення: 21.05.23).

Католицька Церква пропонує особливий погляд на питання людської гідності, який скеровує Церкву до конкретних однозначних висновків щодо прийнятних і неприйнятних аспектів в індивідуальному моральному виборі та суспільних моральних практиках. Позиції, прийняті Католицькою Церквою щодо різноманітних питань, глибоко вкорінені в її всеосяжному розумінні походження, сутності та призначення людства ⁷⁴.

Фундаментальним принципом, що лежить в основі цього погляду на людське життя, є віра в те, що кожна людина створена на образ і подобу Богу. Ця ідея виражена в оповіді про створення світу і людини, викладеній в перших розділах Книги Буття. Інтелект і фізична форма кожної людини певним чином віддзеркалюють Божий образ, підкреслюючи необхідність ставитися до всіх людей з найвищою повагою і гідністю. Бог бажає нашої свободи, захищаючи нас від поневолення, маніпуляцій та експлуатації. На кожному етапі нашого життя, від зачаття і вразливого дитинства до старості і природної смерті, ми заслуговуємо на увагу і турботу, гідну істот незмірної цінності. Згідно з цією доктриною, незалежно від вчинків чи страждань людини, її поважний статус залишається незмінним. Навіть особи, які скоїли тяжкі злочини, страждають від тяжких хвороб, перебувають далеко від батьківщини або втратили роботу і дохід, зберігають цю незмірну цінність. Кожна людина, незалежно від того, чи перебуває вона в камері смертників, чи лікується від СНІДу в лікарні, чи проживає у віддаленому таборі біженців, заслуговує на непохитну повагу як дитина Божа ⁷⁵.

Тверде наполягання на святості та незмірній цінності кожного людського життя призвело до того, що Католицька Церква зайняла непохитну позицію щодо різних питань, які становлять загрозу для людської гідності, включаючи аборти, евтаназію та смертну кару. У своєму моральному вченні Церква сміливо відстоює позицію захисту життя у спірних питаннях і виступає за збереження

⁷⁴ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 128.

⁷⁵ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 128-130.

кожного людського життя, особливо тих, хто пригноблений і беззахисний. Одним з найяскравіших захисників цієї позиції серед американських католиків був покійний кардинал Джозеф Бернардин (1928-1996) з Чикаго. Протягом останніх десятиліть свого життя цей шанований священнослужитель часто звертався до концепції «послідовної етики життя». Підкреслюючи глибоку повагу до святості людського життя на кожному етапі, від зачаття до природної смерті, кардинал Бернардин часто використовував біблійну метафору «одягу, не зшитого, а цільного» (Івана 19:23). Ця метафора підкреслює, що посягання на невинне життя є злочином проти самого людства і становить потенційну загрозу для всього людського життя. Бернардин звернувся зі своїм посланням не лише до віруючих, але й до всіх людей доброї волі, закликаючи їх вжити всіх можливих заходів, щоб захистити найбільш вразливих серед нас ⁷⁶.

Читаючи догматичну конституцію Церкви «*Lumen Gentium*» можемо зрозуміти, що святість, праведність не є призначена для обраних, але є універсальним покликанням для всіх вірних: «Тому всім очевидно, що кожен вірний Христовий усякого стану і чину покликаний до повноти християнського життя й досконалої любові; ця святість навіть у земному суспільстві підтримує людяніший спосіб життя. Тож нехай вірні, за мірою отриманого від Христа дару, докладають усіх сил для досягнення цієї досконалості, щоб, ідучи його слідами, уподібнившись до його образу і в усьому підкоряючись волі Отця, від усієї душі посвячували самих себе славі Божій і служінню ближнім. Так святість Божого Народу зростає рясними плодами; це виразно засвідчено й у церковній історії стількома життями святих» ⁷⁷.

«Отож вірні мають пізнавати глибинну природу творіння, його вартість і призначення для слави Божої і в усіх ділах, навіть мирських, допомагати одне одному задля того, щоб провадити святіше життя, щоб світ сповнився духом Христовим та у справедливості, любові й мирі успішніше досяг своєї мети» ⁷⁸.

⁷⁶ Там само. С. 130.

⁷⁷ Догматична конституція про церкву «Світло народів» / Документи Другого Ватиканського Собору. Конституції, декрети, декларації. Львів, 1996. URL: https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrikti/nauka_cerkvy/2476-lumen-gentium-dogmatichna-konstitucya-pro-cerkvu.html (дата звернення: 21.05.2023)

⁷⁸ Там само.

Стосовно миру та примирення в пастирській конституції «Радість і надія» говориться, що для того, щоб будувати мир, перш за все, необхідно викоринити причини розбрату між людьми, особливо несправедливість, яка розпалює війни. Чимало з цих причин походять від надмірної економічної нерівності та відкладання кроків, необхідних для її виправлення. Інші причини розбрату, однак, мають своїм джерелом бажання домінувати і зневагу до людей. А якщо шукати глибші причини, то ми знайдемо їх у людській заздрості, недовірі, гордості та інших егоїстичних пристрастях. Людина не може витримати стільки розривів у гармонії речей. Тому світ постійно охоплений ворожнечею і насильством між людьми, навіть коли не ведеться війна. Крім того, оскільки те саме зло присутнє і у відносинах між різними народами, то для того, щоб подолати його або запобігти йому, а також для того, щоб утримати насильство, якщо воно вже розпочалося, в певних межах, країнам необхідно вигідніше і тісніше співпрацювати між собою, організовувати разом міжнародні органи і невтомно працювати над створенням організацій, які сприятимуть миру ⁷⁹.

У вченні католицької соціальної доктрини прагнення до справедливості в соціальних перетвореннях нерозривно пов'язане з поняттям миру. Впорядкований устрій Божого творіння передбачає не лише процвітання та справедливий розподіл ресурсів, але й безпеку та стабільність, що вкладається в єврейський термін «шалом» (שָׁלוֹם, мир). Ідеал «шалом» виходить за рамки простої тимчасової відсутності відкритого конфлікту. Він сприяє розвитку культури взаємної поваги між людьми, сприяючи відносинам, що характеризуються постійним поглибленням довіри і готовністю постійно допомагати один одному ⁸⁰.

Безумовно, історія дає численні гіркі уроки, які змушують уважних спостерігачів сумніватися в негайному і повному втіленні ідеалу миру у світі. У кожному епоху людської історії відбувалися війни, жорстокі внутрішні конфлікти,

⁷⁹ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*». Документи Другого Ватиканського Собору. 1965. URL: https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).

⁸⁰ Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 161.

масштабні етнічні суперечки та випадки геноциду. Причинами цієї прикрої «нелюдськості людини до людини» (за влучним висловом Роберта Бернса 1785 року) є жадібність, дріб'язкова заздрість і навіть відверто релігійні мотиви. Розгляд питань війни і насильства з християнської перспективи вимагає більшого, ніж абстрактні вирази жалю і скорботи; він потребує розробки автентичних і ефективних стратегій для підтримання миру і вирішення конфліктів. У християнстві особливе значення мають два основні підходи до примирення: пацифізм і теорія справедливої війни ⁸¹.

Існує безліч версій і традицій пацифізму, деякі з них безпосередньо пов'язані з біблійним натхненням. Християнські громади, такі як меноніти, квакери та подібні рухи, що виникли в результаті протестантської Реформації в шістнадцятому столітті, дотримуються цих переконань. У сучасному католицизмі прихильників пацифізму відносно небагато, але деякі мирянські рухи, такі як «Католицькі робітники» або спільноти Святого Егідія, відкрито виступають за життя, пов'язане з повним ненасильством, зокрема, проти смертної кари і будь-яких форм вбивства. Визначення точних критеріїв для того, щоб вважати когось пацифістом, стає ще складнішим, якщо розглядати відмінності між спорідненими ідеологічними течіями, такими як ті, що підтримують «ненасильство», і «пасивний опір злу». Незважаючи на обширність цієї теми, варто зазначити, що до недавнього часу пацифізм рідко отримував значну увагу в католицькій спільноті ⁸².

В складних ситуаціях, коли захист невинних цивільних осіб може передбачати застосування смертоносної сили, найкращим способом дій є намагання мінімізувати шкоду. Дехто характеризує виправдане застосування зброї як «своєрідний акт любові», який здійснюється з таким же небажанням і душевним болем, які відчувають батьки, коли змушені дисциплінувати своїх неслухняних дітей. Теорія справедливої війни підкреслює важливість зведення застосування сили до абсолютного мінімуму при вирішенні конфліктів. Однак, у

⁸¹ Там само.

⁸² Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. С. 166.

своїх найбільш похвальних формах ця теорія не може бути використана для виправдання непропорційної відплати або схвалення мілітаристських чи крайніх націоналістичних поглядів⁸³.

Пастирська конституція «Радість і надія» особливо звертає увагу на роль моральних і соціальних чеснот говорячи, що кожен має вважати своїм священним обов'язком поважати і дотримуватися суспільних потреб, що належать до головних обов'язків сучасної людини. Адже чим більш єдиним стає світ, тим очевидніше, що обов'язки людей виходять за межі окремих груп і поступово поширюються на весь світ. Але цей розвиток не може відбутися, якщо окремі люди та їхні об'єднання не плекатимуть у собі моральні та соціальні чесноти і не поширюватимуть їх у суспільстві; таким чином, з необхідною допомогою Божої благодаті можуть з'явитися люди, які є справді новими і майстрами нового людства⁸⁴.

Моральне виховання через програми релігійної освіти, проповіді та катехизацію є важливим та ефективним способом поширювати та утверджувати це морально-етичне виховання. Це не тільки озброює людей знаннями і розумінням моральних принципів, але і заохочує до критичного мислення та етичних роздумів⁸⁵.

«У виконанні свого виховного обов'язку Церква, стараючись використати всі придатні для цього засоби, особливо піклується про ті, що є їй властиві. Серед них перше місце посідає катехитичне навчання, яке роз'яснює і зміцнює віру, окормлює життя в дусі Христовому, провадить до свідомої й активної участі в літургійному таїнстві і спонукає до апостольської праці. Церква також високо цінує й намагається наповнити своїм духом та ошляхетнити інші засоби, які належать до спільного надбання людства і сприяють удосконаленню духу та формуванню людини, зокрема засоби суспільної комунікації, численні

⁸³ Там само. С. 162.

⁸⁴ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*». *Документи Другого Ватиканського Собору*. 1965. URL: https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).

⁸⁵ Декларація про християнське виховання «*Gravissimum educationis*» / *Документи Другого Ватиканського Собору*. Львів : Свічадо, 2014. URL: <https://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/> (дата звернення: 22.05.23).

товариства метою яких є духовний та фізичний розвиток, молодіжні спілки, а особливо школи»⁸⁶.

Роль Церкви як морально-етичного провідника виходить за межі індивідуального морального формування і поширюється на ширшу суспільну сферу, впливаючи на соціальні норми та сприяючи формуванню справедливого і милосердного суспільства.

«Церква протягом століть викладала у світлі Євангелія і проголошувала - особливо в останні часи - засади справедливості й рівності, яких вимагає здоровий глузд, як в особистому та суспільному житті, так і в міжнародних відносинах»⁸⁷.

«Суспільний лад і його поступ мають постійно служити на благо осіб, тому що порядок речей повинен підкорятися порядку осіб, а не навпаки. На це вказує й Господь, кажучи, що субота встановлена для людини, а не людина для суботи. Цей порядок потребує постійного розвитку: його слід спирати на правду, будувати на справедливості й оживляти любов'ю; у свободі ж треба знаходити щораз гуманнішу рівновагу. А для досягнення цього необхідно оновити спосіб мислення і впровадити масштабні зміни в суспільстві»⁸⁸.

Церква активно виступає за соціальну справедливість, виступаючи проти суспільної несправедливості та працюючи для спільного блага. Вона кидає виклик суспільним структурам, які увічнюють нерівність, і прагне створити більш справедливе і рівноправне суспільство.

«Громадянське й політичне виховання сьогодні найвищою мірою необхідне народові, особливо молоді, щоб усі громадяни могли відігравати свою роль у житті політичної спільноти. Ті люди, які є здатними або ж можуть бути здатними до політичної діяльності - важкої й водночас благородної, - нехай готуються до цієї праці і стараються її виконувати, не думаючи про власну

⁸⁶ Там само.

⁸⁷ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*». *Документи Другого Ватиканського Собору*. 1965. URL : https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).

⁸⁸ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*». *Документи Другого Ватиканського Собору*. 1965. URL : https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).

вигоду та матеріальну користь. Нехай вони чесно і розсудливо виступають проти всякої несправедливості й тиску, проти диктатури й нетерпимості - чи то однієї людини, чи то політичної партії; нехай щиро і справедливо, навіть більше - з любов'ю та політичною мужністю, присвячують себе благові всіх людей»⁸⁹.

Отже, Церква є тим моральним компасом у суспільному дискурсі: моральне вчення Церкви сприяє формуванню суспільного дискурсу з етичних питань. Воно пропонує моральні уявлення та перспективи щодо різних суспільних проблем, надаючи голос сумління та сприяючи моральному обговоренню.

Таким чином Церква розвивалася та зазнавала змін у своїй історії, включаючи вплив нових релігійних течій та доктрин на її розвиток. Мучеництво стало важливою частиною її духовності впродовж перших трьох століть історії. У середньовічній Європі католицька церква визначала релігійну практику та вірування людей, а в 16-18 століттях втрачала свою владу в багатьох європейських країнах, зокрема в Італії. Другий Ватиканський собор⁹⁰ намагався адаптувати церкву до сучасних реалій і акцентував увагу на соціальній справедливості та миру. В останні десятиліття Церква проводила численні соціальні ініціативи, які позитивно вплинули на життя людей у різних країнах. Наприклад, церква активно підтримує боротьбу з бідністю, голодом, бездомністю і епідеміями, використовуючи програми соціальної допомоги та медичної допомоги.

В сучасному світі, де існує моральний релятивізм і етична невизначеність, роль Церкви як морального наставника стає важливішою. Вона пропонує систему моральних вчень, що базуються на релігійних писаннях, священних традиціях і моральних принципах. Ці вчення створюють основу для морального орієнтування та сприяють правильному етичному вибору. Церква підтримує моральні абсолюти, такі як гідність кожної людини, святість життя, справедливість і праведність, мир і примирення, а також розвиток чеснот. Вона

⁸⁹ Там само.

⁹⁰ Second Vatican Council. URL : https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Vatican_Council (дата звернення: 05.09.23).

підкреслює важливість чесності, смиренності, милосердя і доброчесності як складових етичного розвитку та поведінки.

РОЗДІЛ 2

ВПЛИВ ЦЕРКВИ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ СВІДОМІСТЬ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.

Церква в Україні має багату історію, глибоко переплетену з культурою та ідентичністю країни. Від зародження християнства в Київській Русі і до наших днів Церква служить моральним орієнтиром і хранителем етичних цінностей. Її вчення, традиції та обряди пронизали українське суспільство, формуючи морально-етичну свідомість поколінь.

Вона відіграє життєво важливу роль у забезпеченні релігійної освіти та катехизації, які слугують основою для морально-етичного формування. Через недільні школи, катехитичні програми та релігійні освітні ініціативи Церква передає моральні цінності, етичні принципи та духовні настанови людям з раннього віку. Така освіта культивує сильні моральні орієнтири та виховує почуття відповідальності, емпатії та доброчесності в сучасному українському суспільстві.

Церква в Україні пропонує всеосяжні моральні засади, що ґрунтуються на її вченні, Святому Письмі та традиціях. Її моральне вчення охоплює широке коло етичних питань, включаючи справедливість, співчуття, чесність, прощення та повагу до людської гідності. Ці вчення дають людям орієнтири для здійснення морального вибору і сприяють формуванню етичної свідомості, яка цінує людське життя, соціальну гармонію і прагнення до спільного блага.

Українська Греко-Католицька Церква як і Православна Церква України активно займаються соціальними питаннями та виступають за справедливість, мир і права людини. Вони підвищують обізнаність про суспільні виклики, такі як бідність, нерівність, корупція та дискримінація, і заохочують людей до активної роботи в напрямку позитивних змін. Надихають людей втілювати цінності милосердя, солідарності та соціальної відповідальності.

Вплив Церкви на морально-етичну свідомість сучасної людини в українському суспільстві є незаперечним. Через релігійну освіту, моральне вчення, соціальну активність, таїнства та міжконфесійний діалог Церква формує етичну тканину українського суспільства, спрямовуючи людей до справедливого, милосердного та доброчесного життя. Оскільки Україна продовжує долати соціальні, політичні та економічні виклики, роль Церкви у плеканні сильної морально-етичної свідомості залишається вирішальною для добробуту та процвітання українського суспільства в цілому.

2.1. Українська Греко-Католицька Церква як чинник формування морально-етичних цінностей суспільства зокрема через соціальне служіння

Коли ми розглядаємо соціальні процеси України ХХ століття, стає очевидним, що дві революції, війна, масштабна розруха, а особливо процес дехристиянізації в роки радянської влади, мали згубний вплив на суспільство, яке колись було духовно живим. Ці фактори сприяли занепаду індивідуальної духовності та зневазі до людських цінностей. Радянська влада доклала значних зусиль, щоб змінити духовну сферу людей, і значною мірою досягла успіху. Як наслідок, сьогодні ми є свідками зростання духовної мізерності, занепаду моральних цінностей, сплеску злочинності, насильства та помітної моральної дезорієнтації серед значної частини суспільства ⁹¹.

Варто згадати історичний контекст активної громадської діяльності УГКЦ у Західній Україні в 1920-1930-х роках. Важливо пам'ятати, що в той час найактивнішу роботу з організації громадських зібрань, заснування читалень «Просвіти» та кооперативних товариств у селах проводили вчителі та греко-католицьке духовенство. Архівні документи рясніють звітами польської влади, які висвітлюють їхні ініціативи щодо розвитку народної освіти, культури та

⁹¹ Піціль О. Вплив Церкви та духовенства на формування морально-духовних цінностей. *Наукові читання*. 2013. С. 386.

плекання національної ідентичності. Греко-католицькі єпископи на чолі з митрополитом А. Шептицьким напередодні виборів до органів місцевого самоврядування виступили із заявами, в яких застерігали українців «від вибору осіб, вороже налаштованих до Церкви»⁹².

Церква, слугуючи осередком людського духу, де утверджуються принципи милосердя, співчуття та любові до ближнього, а також інші суспільно значущі моральні виміри, прагне впливати на віруючих усіх поколінь, особливо на молодь. Вона прагне плекати необхідні духовні якості та прищеплювати прагнення до моральних і суспільних ідеалів. Однак також важливо, щоб священнослужителі досягли високого рівня професіоналізму. Вони повинні володіти не лише богословськими знаннями, але й культурною, педагогічною, етичною та естетичною освітою, втілюючи при цьому особисту духовність. Тільки тоді зусилля священнослужителів і колективні зусилля Церкви можуть стати вагомим силою у формуванні духовності як окремої людини, так і широкої соціальної спільноти⁹³.

Сьогодні науковці, освітяни, Церква, громадськість прагнуть створити універсальні засади та підходи, спрямовані на досягнення значного поступу у формуванні духовності, моралі та гуманізації суспільства.

УГКЦ активно адаптує католицьку соціальну доктрину як у межах своїх інституцій, так і через окремих науковців. Всеохоплюючою метою цих зусиль завжди було створення «оновленої України», яка характеризується суспільством і державою, що ґрунтуються на християнських цінностях і принципах. Соціальна доктрина, запроваджена митрополитом Андреем Шептицьким, слугувала як теоретичною, так і практичною адаптацією принципів, викладених у доктрині Папи Лева XIII⁹⁴.

⁹² Левик Б. Християнська мораль у сучасному українському суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип 19. 2010. С. 119.

⁹³ Піціль О. Вплив Церкви та духовенства на формування морально-духовних цінностей. *Наукові читання*. 2013. С. 386.

⁹⁴ Шеремета О. Етичні ідеї митрополита Андрея Шептицького у релігійно-філософському контексті кінця XIX - першої половини XX ст.: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.05 / Оксана Юліанівна Шеремета. Київ, 2006. С.

Вплив Папи на світогляд і цінності Митрополита Андрея був настільки глибоким, що навіть у праці Папи 1942 року «Як нам будувати наш дім?» можна розпізнати фундаментальні постулати його неотомістського соціального бачення. Зокрема, він наголошував на сім'ї та місцевій громаді як фундаментальних елементах міцного громадянського суспільства. Більше того, він виступав за те, щоб Церква не лише сприяла їхній єдності в межах християнської національної спільноти, але й виховувала високоосвічену еліту, здатну створити суверенну державу і очолити її, коли прийде час. Цей суспільний ідеал, який втілювався з 1904 року, коли митрополит Андрей видав своє перше тематичне послання на соціальну тематику, відіграв значну роль у зміцненні національної єдності серед галицьких українців та підготував їх до більш ефективного протистояння значним викликам XX століттям⁹⁵.

А. Шептицький, який у своєму пастирському листі до духовенства під назвою «Як будувати рідна хату» написав такі слова: «Що Церква чи церкви відіграватимуть важну роль в будівництві Батьківщини, про це не можна сумніватися. В народах немає більше виховної сили, ніж сила церкви. То вона виховує народи, вона вціплює вже в душу дитини ті християнські чесноти, які зроблять із неї доброго патріота і мудрого громадянина»⁹⁶.

Поява незалежної України поставила питання про позицію УГКЦ щодо широкого кола соціальних питань. Спираючись на соціальне вчення Католицької Церкви, УГКЦ виступала за захист соціально незахищених верств населення (вирішення питань невиплати заробітної плати та усиновлення дітей-сиріт), збереження цілісності України, популяризацію патріотичних цінностей тощо. Розвитку та поширенню соціальної доктрини УГКЦ сприяли переклади основних документів Католицької Церкви з соціальних питань, зокрема видання «Компендіуму соціальної доктрини Католицької Церкви» у 2008 році⁹⁷.

⁹⁵ Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. С. 63.

⁹⁶ Шептицький А. Як будувати рідну хату. Львів: «Свічадо», 1999. С. 26.

⁹⁷ Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989–2008) / заг. ред. Леся Коваленко. Львів : УКУ, 2008. 711 с.

Соціальне вчення УГКЦ змістило свій фокус з індивідуального рівня на ширший суспільний рівень. УГКЦ трактує спільноти віруючих як «місце, де сопричастя, свідчення та участь у місії спільно працюють для відкуплення і перетворення суспільних відносин». У цьому контексті вона, безсумнівно, виходить за межі суто релігійних почуттів і входить у сферу соціальної практики. Життя в Церкві розглядається як існування християнської спільноти, в якій члени допомагають і підтримують один одного. Крім того, учительство УГКЦ наголошують, що Церква не є ексклюзивною організацією, яка складається виключно зі священників і монахів, вона складається з таких самих людей, які роблять свій внесок у розвиток суспільства. Належність до мирян чи священства означає лише різні підходи до виконання християнської місії в суспільстві ⁹⁸.

Церква впливає на формування морально-етичної свідомості вірян і суспільства в цілому. Дослідити вплив УГКЦ можливо проаналізувавши конкретні рішення та заходи проведені нею, з метою формування морально-етичних цінностей в суспільстві. Зокрема проаналізувати сферу впливу через: релігійну освіту та катехизу, пропагування соціального служіння, захисту прав людини та боротьбою з негативними соціальними явищами, застосування сучасних медіа засобів для поширення християнських цінностей ⁹⁹.

Різні підрозділи курії УГКЦ та її інституцій докладали зусиль для адаптації соціальної доктрини католицизму до конкретних обставин в Україні, зокрема й в Українському католицькому університеті (УКУ). Викладачі УКУ прагнули продемонструвати можливість повної інтеграції соціального вчення Церкви в українську культуру. Вони зробили це через публікації в журналі «Християнин і світ», підкреслюючи відповідальність послідовників УГКЦ за стан справ у таких сферах, як політика, екологія, культура та інші ¹⁰⁰.

Зрештою, керівництво та інтелектуали УГКЦ були віддані ідеї створення суспільного середовища, що характеризується свободою, де свідомі громадяни

⁹⁸ Мороз В. Просвітницька роль духовенства згідно із вченням УГКЦ: суспільно-політичний аспект. №70. 2014. С. 92-93.

⁹⁹ Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. С. 63.

¹⁰⁰ Там само.

могли б спільно творити «оновлену Україну» через низову солідарність у рамках загальнонаціонального волонтерського руху. Концепція свободи, сформульована у проповідях Любомира (Гузара), Патріарха Святослава (Шевчука), єпископа Бориса (Гудзяка) та працях Мирослава Мариновича, відігравала центральну роль у їхньому баченні. Однак пошуки всеосяжної соціальної доктрини продовжувалися, і її цілісний виклад врешті-решт було створено в Катехизмі УГКЦ під назвою «Христос - наша Пасха»¹⁰¹.

Розуміння участі християн і Церкви в суспільно-політичному житті ґрунтується на метафізичній концепції чотирьох вимірів духовного життя. Ця перспектива підкреслює, що божественне життя, отримане через Святі Таїнства, наділяє людей здатністю вести християнське життя в гармонії з дарованою їм благодаттю. Жити в Христі означає діяти в єдності з Ним. Такі дії перетворюють християн на «закваску Царства Небесного», як описано в Євангелії, зі здатністю впливати і змінювати культуру і суспільство своєї епохи¹⁰².

Преображаюча сутність християнського життя проявляється у чотирьох вимірах, кожен з яких відповідає чотирьом розділам цієї частини Катехизму. Початковий вимір включає особисте, внутрішнє життя християнина. Це внутрішнє життя людини, яка «народжена з води і Духа», ґрунтується на фундаментальних принципах духовного та аскетичного життя. Внутрішньоособистісна трансформація, якій сприяють духовні та аскетичні практики, формує наріжний камінь християнської моралі, визначаючи правила і принципи християнської поведінки, а також «невидиму боротьбу» з власними гріхами і прагнення до добродісного зростання.

Другий вимір християнського життя, сформований Святим Духом, стосується християнської сім'ї - осередку, який підтримує святість зародження і кульмінації людського життя на Землі. Божественна любов, дарована чоловікові та жінці через Таїнства християнського втаємничення та шлюбу, дає їм змогу

¹⁰¹ Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. С. 64-65.

¹⁰² Там само. С. 65.

виконувати Божий задум щодо людської сексуальності та пошани до людської гідності. Ця пошана охоплює кожен етап життя, від зачаття до природної смерті.

Сім'я слугує наріжним каменем суспільства, будучи місцем народження його громадян і живильним середовищем для основних соціальних цінностей, життєво важливих для прогресу і зростання всієї спільноти. Досвід сімейної спільноти робить початковий і основний внесок у добробут суспільства. У сім'ї покоління об'єднуються і підтримують одне одного в глибокому розумінні життя і гармонізації індивідуальних прав з вимогами спільного життя, як це підкреслено на II Ватиканському Соборі ¹⁰³.

Ще у 1900 році митрополит Андрей Шептицький у своєму пастирському листі «Родина як основа всякого ладу» висловив, що: «...слаба та нещасна така суспільність, що складається з нещасних родин! Тому даремним було б зусилля забезпечити народові добробут, силу й щастя, а не подбати насамперед про те, що є першою умовою щастя й сили кожного зокрема. А тією основою людського життя є саме родина» ¹⁰⁴.

Людське суспільство є третім виміром у новому житті та діях віруючої в Христа людини. Суспільство і держава розглядаються як середовище, через яке християни, подібно до «закваски» в Євангелії (як у Луки 13:20-21), покликані підносити і перетворювати. Це насіння Царства Божого, з його перетворюючим впливом на людство, знаходить своє вираження через Церкву Христову. Церква через свою єдність, святість, соборність та апостольське служіння активно присутня у сфері суспільного життя, освітлюючи світлом Христовим кожен людину, яка приходить у світ ¹⁰⁵.

Четвертий вимір ролі християнина зосереджується на його відповідальності за все Боже створіння, включаючи навколишнє середовище та природні ресурси Землі. Діяльність християнина як «священика створіння» у

¹⁰³ Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «*Gaudium et spes*». *Документи Другого Ватиканського Собору*. 1965. URL : https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).

¹⁰⁴ Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської Епархії (1899-1904). Львів, 1935. С. 19.

¹⁰⁵ Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. С. 65.

світі, створеному Богом, є покликанням оберігати, плекати, розвивати і готувати до перетворення світу ¹⁰⁶.

У цьому узагальнюючому нарисі участь у суспільно-політичній діяльності розглядається як невід’ємна частина «християнського життя», де основна увага приділяється духовному виміру індивідуального аскетизму. Відтак сімейне життя відходить на другий план, а його головним завданням стає збереження індивідуальної гідності. Третій і четвертий виміри християнського життя подаються як дещо зовнішні, оскільки суспільство і навколишнє середовище зображуються як оточення, яке християни повинні прагнути перетворити. Ці концепції можуть бути суперечливими, оскільки людина не є виключно духовною істотою; вона живе у фізичному тілі і має сім’ю. Людство за своєю суттю є соціальною та природною істотою. Два «зовнішні світи» - суспільство і природа - є незамінними, і їхній вплив є визначальним для людського існування. У такому контексті Церква функціонує як духовний організм, що об’єднує окремі духовні сутності та спрямовує їхній вплив у зовнішні сфери суспільства і природи, які потребують трансформації. Сім’я в цьому контексті розглядається як «мала церква» специфічний духовний організм, соціальна ж природа ігнорується ¹⁰⁷.

Процес зміни людського оточення розглядається як спільне зусилля з Божою творчою силою, що керується етичними принципами. Ця перспектива стверджує, що християнське розуміння світу походить від глибокої вдячності за Божий дар світу. Ця вдячність веде до сприйнятливості людини до світу і земних справ, розкриваючи їхню духовну значущість. Своїми діями та старанністю людина, у партнерстві з божественною мудрістю, примножує красу творіння і космосу, які вже є гармонійно організовані Отцем.

Водночас, важливо визнати, що незалежність людини у світі має свої обмеження. Як людина, так і світ є власністю Бога, і вони не слугують нейтральним тлом для спілкування людини з Богом. Отже, прийнятними

¹⁰⁶ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів, 2011. С. 225-226.

¹⁰⁷ Там само. С. 264.

вважаються лише ті починання у світі та суспільстві, до яких людину скеровує Бог. «Християнське життя у світі» означає керовану вірою відповідь християнина на Божий заклик, яка охоплює його ставлення до світу та участь у суспільному житті. Християнин осмислює свою роль у світі та своє життєве покликання через призму віри, яка слугує рушійною силою для його практичних дій¹⁰⁸.

Релігійне навчання та катехизація слугують інструментами для досягнення реалізації своєї ролі, осмислити своє ставлення до світу та визначити своє життєве покликання.

Таким чином одним із можливим шляхом впливу на формування цінностей людей є релігійна освіта та катехиза. Важливою подією була шоста сесія Патріаршого Собору УГКЦ, присвячена темі «Жива парафія - місце зустрічі з живим Христом». Ця сесія відбулася з 25 по 27 серпня 2015 року в місті Івано-Франківськ і зібрала більше 200 делегатів УГКЦ з 57 країн. У своєму вступному слові Патріарх Святослав Шевчук зазначив, що Патріарший Собор є важливим моментом у житті Церкви, де відчувається єдність УГКЦ у всій її повноті та різноманітності. Він підкреслив, що Собор не обмежується лише участю єпископів, а представляє всю церковну громаду, особливо мирян, які несуть голос Божого народу з різних куточків світу. Після обговорення основної теми, учасники Собору прийняли резолюції, що підкреслюють, що саме на парафіях вірні найбільше зустрічаються з Христом через християнське навчання, спільну молитву і служіння ближньому. Також були розглянуті різні теми, такі як «Боже Слово», «Катехизація», «Місійний дух», «Літургія», «Молитва», «Сопричаста-єдність», «Служіння ближньому», «Провід» та «Управління дарами». Собор закликав до «оживлення» релігійного життя на рівнях парафії, єпархії та патріархії¹⁰⁹.

¹⁰⁸ Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. С. 66.

¹⁰⁹ Резолюції VI сесії Патріаршого Собору УГКЦ «Жива Парафія – місце зустрічі з живим Христом». URL: <http://sobor-ugcc.org.ua/постанови-патріарших-соборів/175-rezoliutsii-vi-sesii-patriarshoho-soboru-uhkts-zhyva-parafiia> (дата звернення: 27.05.23).

Також на Синоді єпископів УГКЦ, який проходив у Львові (Брюховичах) з 2 по 11 вересня 2018 року, була визначена головна тема «Боже Слово і катехизація». В ході засідання було прийнято рішення щодо подальшого розвитку катехизації та біблійного апостоляту на єпархіальному та парафіяльному рівнях. Також було обговорено питання розвитку засобів масової інформації та соціальної комунікації з метою покращення сприйняття духовних та морально-етичних цінностей у суспільстві ¹¹⁰.

Релігійна освіта впливає на формування цінностей суспільства і має значний вплив на розвиток особистості. Шанування гідності кожної особи йде рука в руку з повагою до її свободи і відповідальності. Релігійна освіта надає людині можливість зрозуміти значення цих аспектів і використовувати їх у своєму житті. Релігійна освіта сприяє формуванню патріотизму та почуття відповідальності перед суспільством. Вона надає людині не лише знання, але й духовні цінності, які допомагають розуміти себе, інших людей та світ навколо. У контексті релігійної освіти, особистість розвивається як цілісна сутність, здатна до критичного мислення і самостійного розуміння. Релігійна освіта надає людині можливість сприймати світ з позицій моральних принципів, вибудованих на основі релігійних вчень. Це робить особу свободною у своїх діях і здатною брати відповідальність за свої вчинки ¹¹¹.

Дійсно, освіта відіграє вирішальну роль у сучасному суспільстві, а освіта молоді та безперервне навчання дорослих стають все більш доступними та необхідними. Люди, які мають більше усвідомлення своєї гідності та відповідальності, прагнуть брати активну участь у суспільному житті, особливо в економічній та політичній сферах. Значний розвиток технологій, наукових досліджень та нових засобів комунікації дозволяє людям, які мають більше вільного часу, долучатися до інтелектуальних, духовних та культурних

¹¹⁰ Постанови Синоду Єпископів УГКЦ 2018 року (14 вересня 2018 Вих. ВА 18/309). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/postanovy-synodu-pyskopiv-ugkts-2018-roku-248/> (дата звернення: 27.05.23).

¹¹¹ Звернення Блаженнішого Святослава «Майбутнє нашої Церкви, України і народу залежить від освіти та виховання наших дітей». 2020. URL : <https://docs.ugcc.ua/1452/> (дата звернення: 05.06.23).

досягнень, сприяючи особистісному зростанню через тісніші соціальні та міжнародні зв'язки ¹¹².

Питання освіти та виховання, враховуючи релігійний компонент, виступають як важливі фактори для безпеки й розвитку суспільства. Релігійна освіта допомагає забезпечити зміст і якість навчання та виховання, передаючи цінності, що ґрунтуються на тисячолітній християнській традиції та культурі. Вона сприяє формуванню моральних засад, толерантності, взаєморозумінню й поваги до інших людей, сприяючи побудові справедливого та гармонійного суспільства ¹¹³.

УГКЦ також брала активну участь у створенні навчальних закладів, заснованих на християнських принципах. Варто зазначити, що вступ до цих навчальних закладів не обмежується виключно дітьми одного віросповідання, а є відкритим для всіх охочих. Досконалість цих закладів пояснюється не лише передовими освітніми технологіями та інструментами, але й втіленням християнських цінностей, таких як любов, віра та надія. Важливо підкреслити, що ці навчальні заклади створюють винятково сприятливе середовище для навчання та виховання. Вчителі християнських шкіл сприймають свою роль не просто як педагогічний обов'язок, а як божественну місію, покладену на них Божественним Вчителем. Учні виховуються на найкращих прикладах доброчесної поведінки ¹¹⁴.

У мінливих обставинах роль католицьких навчальних закладів полягає в тому, щоб бути носієм надії для світу, прагнучи зробити його більш справедливим місцем для проживання. Ця місія здійснюється через прийняття інклюзивності, захист добра та протистояння кривді. Вона передбачає, серед

¹¹² Харевич І. Роль сучасної Католицької Церкви у формуванні морально-ціннісних й етичних орієнтацій дітей, молоді та дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. Вип. 1 (21). С. 130-131.

¹¹³ Звернення Блаженнішого Святослава «Майбутнє нашої Церкви, України і народу залежить від освіти та виховання наших дітей». 2020. URL : <https://docs.ugcc.ua/1452/> (дата звернення: 05.06.23).

¹¹⁴ Буштин М. Християнські цінності як основа формування освітнього простору в умовах еміграції: досвід та перспектива участі УГКЦ. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип 15. С. 73-74.

іншого, повагу до прав кожної людини та відповідальність за навколишнє середовище ¹¹⁵.

Таким чином УГКЦ проводить систематичну релігійну освіту та катехезу, спрямовану на формування морально-етичної свідомості у своїх парафіян. Це включає організацію катехетичних програм, курсів та релігійно-моральних інструкцій для різних вікових груп.

УГКЦ активно включалась у поширенні соціального служіння, захисту прав людини та боротьбу з негативними соціальними явищами. Це охоплювало публікацію послань, звернень до вірян та громадськості, а також участь у громадських акціях, форумах та спільних проектах з іншими релігійними та цивільними організаціями.

Соціальне служіння - це форма діяльності, спрямована на вирішення суспільних проблем та сприяння соціальній справедливості. Воно охоплює широкий спектр діяльності та передбачає надання добровільної допомоги, благодійництва та організацію структурованих ініціатив з надання соціальних послуг окремим особам і вразливим групам населення з метою сприяння їхньому загальному зростанню та добробуту ¹¹⁶.

Соціальне служіння є активною діяльністю, спрямованою на вирішення соціальних проблем та досягнення соціальної справедливості. Воно охоплює широкий спектр соціальних ініціатив, таких як волонтерська допомога, благодійність та організовані соціальні послуги для осіб і груп, які потребують допомоги, з метою сприяння їх повноцінному розвитку. Соціальне служіння Церкви має свої коріння і витоки в вірі і втілює дух дияконії, що є неодмінною частиною тривимірної місії Церкви: висвітлення Доброї Новини (керигма), богослужіння (літургія) і служіння (дияконія) ¹¹⁷.

¹¹⁵ Буштин М. Християнські цінності як основа формування освітнього простору в умовах еміграції: досвід та перспектива участі УГКЦ. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип 15. С. 74.

¹¹⁶ Стратегія соціального служіння УГКЦ на період 2017 – 2021 р. Б. URL: <https://social.ugcc.org.ua/strategiya-sotsialnoho-sluzhinnya-uhkts-na-period-2017-2021-r-b/> (дата звернення: 08.06.23).

¹¹⁷ Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/polozhennya-viddil-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).

«Усвідомлюючи це і надаючи чинності рішенню Синоду Єпископів УГКЦ, що проходив у Львові-Брюховичах 5–11 вересня 2016 року Божого, Блаженніший Святослав, Отець і Глава УГКЦ, своїм декретом (Вих. 17/010 від 5 січня 2017 р. Б.) створив Відділ соціального служіння Патріаршої курії УГКЦ»¹¹⁸.

Завдання цього відділу є плекання духу жертвності та соціальної відповідальності; розвиток служіння на благо нужденних; інституційний розвиток та професіоналізація соціального служіння УГКЦ.

Плекання духу жертвності та соціальної відповідальності передбачає: збір інформації та ведення всебічного обліку різних видів діяльності, служінь, програм і проєктів соціального служіння УГКЦ; висвітлення та популяризація соціального служіння, серед вірних і ширшого загалу через медіа-платформи, фільми, статті, книги та інші засоби, що сприятимуть формуванню позитивного світогляду та надихатимуть на участь у соціальному служінні; поширення інформації про соціальне служіння УГКЦ, зокрема організація «соціальних днів» у парафіях, під час яких відбуватимуться виступи зі свідченнями та презентації; створення та управління веб-платформою для поширення інформації про соціальне служіння УГКЦ, адміністрування проєктів і програм, сприяння обміну знаннями та професійному розвитку; реалізація ініціатив, спрямованих на формування розуміння та усвідомлення важливості соціального служіння серед мирян, священників та єпископів; організація заходів з адвокації¹¹⁹ соціального підприємництва та сприяння розвитку корпоративної соціальної відповідальності; вплив на формування державної політики у сфері соціального захисту населення¹²⁰.

Розвиток служіння на благо нужденних включає в себе оцінку потреб у соціальних послугах та ініціативах соціального служіння в таких спільнотах, як парафії та єпархії, збільшення кількості та якості допомоги і підтримки, що

¹¹⁸Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/polozhennya-viddilul-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).

¹¹⁹ Advocacy. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Advocacy> (дата звернення: 07.06.2023).

¹²⁰Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/polozhennya-viddilul-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).

надається потребуючим як на місцевому рівні, так і в Церкві в цілому; заохочення до впровадження нових послуг і форм допомоги, які відповідають сучасним потребам знедолених і викликам, з якими вони стикаються; сприяння зростанню професійних соціальних служб (у тому числі соціальних, медичних, освітніх, юридичних тощо) для задоволення потреб соціально вразливих груп населення підтримка створення стандартів послуг та діяльності; організація структурованого навчання та можливостей професійного розвитку для осіб, залучених до надання соціальних послуг; сприяння розвитку політик і практик, які допомагають особам, що потребують допомоги, в сім'ях, громадах, суспільстві та державі ¹²¹.

Сприяння організаційному зростанню та професіоналізації соціального служіння в УГКЦ передбачає сприяння координації зусиль у створенні стандартизованих послуг та видів діяльності в рамках соціального служіння УГКЦ розробку, вдосконалення та організацію механізмів, політик і процедур, які регулюють соціальне служіння УГКЦ сприяння прозорості, підзвітності та дотриманню міжнародних стандартів у практиці соціального служіння, спираючись на досвід міжнародних католицьких організацій координація та підтримка осіб, відповідальних за розвиток соціального служіння в УГКЦ на національному, єпархіальному та парафіяльному рівнях; Сприяти формуванню організацій Карітасу та ініціатив соціального служіння в парафіяльних громадах; Долучатися до зусиль, спрямованих на вдосконалення та підтримку ефективної системи навчання семінаристів, священиків, менеджерів, працівників та мирян, задіяних у соціальному служінні; Сприяти залученню організацій, установ та представників УГКЦ до участі в національних та місцевих платформах, коаліціях та форумах, що складаються з неурядових організацій, органів влади та професійних асоціацій, які працюють у соціальній сфері ¹²².

Таким чином соціальне служіння УГКЦ займає важливу роль у розвитку цінностей людини і суспільства через пропагування доброї новини через акт

¹²¹Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/polozhennya-viddil-u-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).

¹²²Там само.

жертвності, служіння іншим. Соціальне служіння здійснює через: відділи та Комісії УГКЦ; мережу «Карітас» (в Україні, Польщі, Італії та Австралії); чернечі чини та згромадження; місцеві релігійні громади – парафії; мирянські рухи та громадські організації. Таке служіння здійснюється у таких сферах діяльності, як: допомога сім'ям та дітям, що перебувають в кризі; проблеми міграції; допомога особам з функціональними обмеженнями; допомога самотнім старим людям; охороні здоров'я; допомога ув'язненим; допомога людям без постійного місця проживання; допомога потерпілим від надзвичайних ситуацій

2.2. Етичний аспект соціальної доктрини Православної Церкви та її вплив на українське суспільство

Православна Церква України наразі не має сучасного соціального вчення і відповідно документів про соціальну доктрину теж не має. Тому етичний аспект ПЦУ варто розглянути в контексті соціального вчення Православної Церкви, яке покликане допомогти зберегти духовність та любов до ближнього. В умовах секуляризації та втрати санкції моралі, Церква повинна зберегти свою активну роль у формуванні етичного суспільства. Соціальний документ «За життя світу» допоможе християнам знайти своє місце у сучасних викликах, зберігаючи при цьому віру у Царства Боже та служіння світу.

Соціальне вчення Православної Церкви визначає основні принципи, за якими християни мають жити у суспільстві. Ці принципи базуються на християнському уявленні про людину, її гідність, свободу та любов до ближнього. Згідно з соціальним вченням, головною метою суспільства є пошук Царства Божого та служіння світу. Це передбачає зосередження на служінні іншим людям та турботу про загальне добро ¹²³.

¹²³ Мартишин Д. Православні Церкви України: Реалії та перспективи розвитку соціального служіння у контексті державотворення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Київ, №10, 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1436> (дата звернення: 25.07.23).

У працях М. Гордієнка, В. Долі, М. Копаниці, Є. Дулумана, М. Новикова, В. Танчера, Н. Костенка та інших дослідників розглядався етико-антропологічний аспект соціального вчення православ'я з критичних позицій.

Радикальна зміна світоглядної парадигми призвела до значного впливу профанного гуманізму на розвиток людської спільноти. В результаті цього впливу стали помітними наступні зміни:

1. Релігія втратила свою колишню роль як світогляд і соціальний інститут у політичних, культурних та соціальних сферах.
2. Процес секуляризації призвів до переходу від акцентування духовних цінностей на підтримку матеріальних.
3. Гасла «свободи» та «прав людини» стали панівними у всіх сферах громадського життя, що призвело до віддалення від християнства та християнського способу життя.
4. Втрата людством вищої, безумовної санкції моралі призвела до відсутності духовних орієнтирів і створила ситуацію вседозволеності та утилітаризації моралі.

Справжня цінність суспільного буття з традиційної православної точки зору це пошук Царства Божого та його істини. Цей пошук вимагає «самовдосконалення, а не намагання змінити інших людей чи світ загалом». У контексті православної доктрини традиційна соціальна та етична перспектива суспільства була доповнена новими християнськими принципами, які зосереджувалися на служінні світу. Першочерговою метою було збереження як людського існування, так і світу. Серед цих принципів була концепція християнської соціальної активності, яка передбачала вираження християнської любові через моральні та доброзичливі дії задля добробуту інших ¹²⁴.

З моєї точки зору, адаптація суспільства до вимог християнського суспільного ідеалу вимагає вирішення конфліктів між гармонійною єдністю і штучною зовнішньою організацією. Ці конфлікти охоплюють етичні міркування

¹²⁴ Іщук Н. Етичний аспект соціальної доктрини християнства. Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету. Вісник НАУ. 2014, №1(19). С. 105.

проти юридичної справедливості, милосердя проти закону, церкву проти світського світу та інші пов'язані з цим аспекти.

Говорячи про соціальні документи для Православних Церков, не можна оминати «За життя світу». У січні 2019 року було прийнято соціальний документ під назвою «За життя світу» Вселенським Патріархатом, в якому сформульовано основні принципи, які визначають роль Православної Церкви та відповідальність православних християн у сучасному світі. Цей документ покликаний дати корисні загальні настанови для православних християн, які прагнуть знайти своє місце серед складних викликів сучасності ¹²⁵.

Документ підходить до критично важливих і контроверсійних питань, таких як расизм, бідність, права людини, біоетика, технологічний прогрес і зміна клімату, з одного боку, строго і ретельно, а з іншого - з пастирською турботою. Також документи торкається питань сексуальності; сексом поза шлюбом; подружжя, питання контрацепції і абортів; війни і насильства; аскетизму; бідності, багатство та цивільного правосуддя.

У документі (§19) недостатньо уваги приділяється темі шлюбу і сексуальності, а також не вказується на зв'язок сексуальної аморальності з ідолопоклонством та її наслідками. Документ пропонує прийняти «сексуальну орієнтацію» як даність. Важливо розуміти, що перегляд своїх бажань не є простим актом волі, але аскетична боротьба з гріховними прагненнями є центральною для сексуальної моралі ¹²⁶.

Автори вважають, що шлюб ґрунтується виключно з точки зору подружньої любові між чоловіком і жінкою, роблячи його прокреативну природу підпорядкованою і випадковою по відношенню до подружнього союзу ¹²⁷.

¹²⁵ Хриссавгіс Й. Православна Церква і соціальне вчення. Відкритий православний університет св. Софії Премудрості. 2020. URL: https://risu.ua/pravoslavna-cerkva-y-socialne-vchennya_n103521 (дата звернення: 25.07.23).

¹²⁶ Damick F. Review: «For the Life of the World» (Ecumenical Patriarchate Social Document). *Orthodoxy and heterodoxy*. 2020. URL: <https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxyandheterodoxy/2020/03/27/review-for-the-life-of-the-world-ecumenical-patriarchate-social-document/> (дата звернення: 26.07.23).

¹²⁷ Totleben P. A Review of «For the Life of the World»: Toward the Social Ethos of the Orthodox Church. 2021. P. 10-11.

Про сексуальність у документі знаходимо в §19 «Християни покликані жити статевим життям, як у шлюбі, так і поза ним, саме з огляду на святість статевого життя у створеному Богом порядку»¹²⁸. Таким чином наголошується на вченні про сексуальність, заохочуючи до «життя сексуальної стриманості як у шлюбі, так і поза ним». Проте, поняття «стриманості» у традиційному контексті варто розуміти як повна відсутність сексу поза шлюбом і вірність дружині чи чоловікові у шлюбі¹²⁹.

§20 у документі «За життя світу» дає таке визначення шлюбу - таїнство любові, піднесеної у світ таїнств, і він є також зв'язком, в якому переплітаються окремі індивідуальні духовні зусилля у спільне покликання - преобразити занепалий світ і пройти шлях до теозису у Христі¹³⁰. Варто звернути увагу на те, що йде мова про шлюб як подружній союз чоловіка і дружини, але немає чіткого твердження, що шлюб можливий лише між неодруженим чоловіком і неодруженою дружиною, між чоловіком і жінкою, між чоловіком і жінкою. У нашому сьогоденні таке упущення немислиме, звісно, якщо ми хочемо зберегти вчення Церкви¹³¹.

Обговорення контрацепції та абортів чутливою темою, оскільки Православна Церква «не має догматичних заперечень проти... безпечних і неабортивних контрацептивів у контексті подружнього життя» і «не заперечує проти використання певних сучасних репродуктивних технологій, які все ще розвиваються». Аборт засуджується, оскільки вже в утробі матері кожен з нас є духовним створінням, особою, сформованою на Божий образ. Однак Церква повинна бути готовою в будь-який час прийти на допомогу жінкам у ситуації небажаної вагітності, чи то внаслідок зґвалтування, чи то внаслідок

¹²⁸ Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹²⁹ Хриссавіс Й. Православна Церква і соціальне вчення. Відкритий православний університет св. Софії Премудрості. 2020. URL: https://risu.ua/pravoslavna-cerkva-y-socialne-vchennya_n103521 (дата звернення: 25.07.23).

¹³⁰ Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹³¹ Damick F. Review: «For the Life of the World» (Ecumenical Patriarchate Social Document). *Orthodoxy and heterodoxy*. 2020. URL: <https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxyandheterodoxy/2020/03/27/review-for-the-life-of-the-world-ecumenical-patriarchate-social-document/> (дата звернення: 26.07.23).

добровільного статевого зв'язку, а також прийти на допомогу майбутнім матерям, які страждають від покарань, зловживань або інших несприятливих умов, надаючи їм матеріальну та емоційну підтримку, духовну допомогу і всіляке запевнення в Божій любові, як під час вагітності, так і після неї (§25) ¹³². Таким чином можна зробити висновок, контрацепція допускається в окремих випадках.

Про насильство знаходимо у §43 там говориться, що наслідки насильства майже завжди виходять за межі безпосередньо задіяних сторін і завдають шкоди - навіть якщо і неявно - всьому людству і всьому створінню. Подібно до інфекції, наслідки насильства поширюються на весь світ, часто ускладнюючи або навіть унеможливаючи любов, спотворюючи людську уяву і розриваючи крихкі узи любові та довіри, які пов'язують людей у спільноту. Коли насильство розуміється в такому широкому сенсі, то «кожен акт насильства над іншою людиною є, по суті, насильством над членом власної сім'ї, а вбивство іншої людини - є вбивством власного брата чи сестри ¹³³. Таким чином насильство - є досконалим протиріччям між нашою створеною природою і нашим надприродним покликанням шукати єднання в любові з Богом і ближнім ¹³⁴.

Православна Церква однозначно засуджуючи насильство будь-якого виду, вона, тим не менш, визнає трагічну необхідність застосування сили окремими особами, спільнотами чи державами для захисту себе та інших від безпосередньої загрози насильства. Наводяться чіткі приклади: «Таким чином, дитина, яка стикається з жорстоким членом сім'ї, жінка, яка стикається з жорстоким чоловіком, законослухняний громадянин, який стикається з жорстоким нападником, перехожий, який став свідком нападу, а також громада

¹³² Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹³³ Там само.

¹³⁴ Damick F. Review: «For the Life of the World» (Ecumenical Patriarchate Social Document). *Orthodoxy and heterodoxy*. 2020. URL: <https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxyandheterodoxy/2020/03/27/review-for-the-life-of-the-world-ecumenical-patriarchate-social-document/> (дата звернення: 26.07.23).

або нація, на яку нападає жорстокий агресор, можуть захистити себе і свого ближнього від осіб, які чинять насильство»¹³⁵.

Стосовно аскетизму то пояснення бачимо деяких розділах документу відповідно з різним контекстом. У розділі 5 та розділі 15, аскетизм підкреслюється як безкорислива турбота про творіння. У розділі 20 і 23, аскетизм обговорюється як самопожертва в контексті шлюбу і виховання дітей. В розділі 31, аскетизм згадується у контексті терпіння під час хвороби. У розділах 74 і 78, аскетизм вноvinу підкреслюється як турбота про створіння. У розділі 79, він використовується як синонім «радісної скорботи»¹³⁶.

Коли мова заходить про бідність, багатство і громадянську справедливість, потрібно розуміти що вічний і втілений Христос «ототожнює себе з найбільш маргінальними, політично безсилими і соціально незахищеними людьми». Він переніс «всі крайнощі бездомності та відкинення». Отже, наслідуючи Христа, Церква повинна «поставити цю абсолютну турботу про бідних і знедолених в самий центр свого морального, релігійного і духовного життя» (§32)¹³⁷.

Прагнення до соціальної справедливості та рівних прав у суспільстві, що передбачає турботу про бідних, надання притулку бездомним, захист вразливих, гостинність до переміщених осіб та допомогу людям з обмеженими можливостями, - це не просто моральний орієнтир, запропонований Церквою для полегшення совісті. Натомість, це вважається незамінним шляхом до спасіння та вирішальним шляхом до єдності з Богом через Христа. Нехтування цими обов'язками може призвести до Божого суду¹³⁸.

Груба майнова нерівність, репресивна податкова політика і недостатнє регулювання справедливої заробітної плати перераховані серед

¹³⁵ Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹³⁶ Damick F. Review: «For the Life of the World» (Ecumenical Patriarchate Social Document). *Orthodoxy and heterodoxy*. 2020. URL: <https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxyandheterodoxy/2020/03/27/review-for-the-life-of-the-world-ecumenical-patriarchate-social-document/> (дата звернення: 26.07.23).

¹³⁷ Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹³⁸ Хриссавгіс Й. Православна Церква й соціальне вчення. 2020. URL : <https://oou.org.ua/2020/03/27/shho-diznayemosya-za-zhyttya-svitu-sogodni-media-opublikuyut-dokument-pro-kerivni-pryncypy-pravoslavnoyi-czerkvy-u-suchasnomu-sviti/> (дата звернення: 06.09.23).

найпоширеніших зол усіх людських суспільств, а корпоративні структури засуджуються за потурання практикам, які створюють ринки дешевої робочої сили за рахунок добробуту робітників. Проти подібних практик Православна Церква повинна наполягати на справедливості і милосерді як фундаментальних принципах і на моральній відповідальності ¹³⁹.

2.3. Проблеми та актуальні суспільні питання, моральних аспектів суспільного буття, в контексті еклезіології

Особливий характер соціальних проблем в Україні можна пояснити тим, що сучасне життя розвивається в умовах залишків тоталітарного режиму, на тлі глибокої та поширеної соціальної кризи. Як наслідок, по-перше, соціальні проблеми в пострадянських країнах є значно гострішими і мають значно складніші соціальні наслідки порівняно з розвиненими країнами або тими, що не мають соціалістичної історії. По-друге, перехід від соціалізму до більш типової траєкторії розвитку спричинив появу нових соціальних викликів ¹⁴⁰.

Серед численних актуальних питань, що постають перед Церквою в Україні, велике значення мають проблеми, пов'язані з воєнним конфліктом та його наслідками. Якщо говорити про основні суспільні виклики в українському суспільстві, то вони включають в себе:

- Криза біженців (війна в Україні призвела до того, що значна кількість людей була змушена покинути свої домівки, що спричинило кризу біженців).
- Гуманітарної кризи (гуманітарна криза: Війна також призвела до гуманітарної кризи, коли багато людей не мають доступу до основних потреб, таких як їжа, вода та медична допомога. УГКЦ бере участь у наданні гуманітарної допомоги тим, хто постраждав від війни).

¹³⁹ Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).

¹⁴⁰ Васильєва О., Мисак Н. Участь церкви у вирішенні актуальних суспільних проблем України. Історія релігій в Україні Книга 2. С. 209.

- Морально-етичних питань (війна підняла низку морально-етичних питань, включаючи застосування насильства та захист людського життя. рішуче засуджує насильство і закликає до мирного вирішення конфлікту).
- Діалогу і миротворчості (війна в Україні підкреслила важливість діалогу та розбудови миру у вирішенні конфліктів, важлива роль Церкви в просуванні діалогу та миротворчих ініціатив як в Україні, так і на міжнародному рівні).
- Питання сім'ї та шлюбу (війна також створила виклики для сімей та шлюбів, оскільки багато пар розлучилися через конфлікт).

Військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 року спричинило найбільшу кризу біженців у Європі з часів Другої світової війни. Майже 8 мільйонів людей з України зареєстровані як біженці в сусідніх європейських країнах, а понад 6,5 мільйона, за оцінками, переміщені всередині країни ¹⁴¹.

Більшість з них складають жінки, діти та люди похилого віку, оскільки чоловікам призовного віку дозволяється виїжджати з України лише в рідкісних випадках. Загалом 15,1 мільйона людей потребують гуманітарної допомоги як в Україні, так і за її межами ¹⁴².

Патріотичну позицію, допомогу та широку участь у протидії російському вторгненню продемонстрували релігійні організації України, зокрема Православна Церква України, Українська Греко-Католицька та Римо-Католицька Церкви, протестантські, мусульманські, іудейські та різні інші конфесійні групи. Їхні лідери та вірні постійно підносили молитви за перемогу України над російськими окупантами, надавали матеріальну та фінансову підтримку її захисникам, допомагали жертвам війни, надавали притулок біженцям та внутрішньо переміщеним особам тощо. Багато священнослужителів

¹⁴¹ Operational data portal Ukraine refugee situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.136460656.1593843472.1679859715-574625096.1679859715 (дата звернення: 08.09.23).

¹⁴² Юрош В. Роль та позиція Церкви в вирішенні російсько-українського конфлікту. *Міжнародне співтовариство та Україна в сучасних глобальних цивілізаційних процесах: актуальні економічні, політико-правові, безпекові та соціально-гуманітарні аспекти: матеріали доповідей*. Ужгород: УЖНУ, 2023. С. 478.

активно займалися волонтерством, а військові капелани суттєво допомагали Збройним Силам України ¹⁴³.

У своїх публічних виступах та деклараціях Папа Франциск приділив значну увагу питанню досягнення миру в Україні. Він запропонував свої посередницькі послуги, щоб допомогти вирішити військовий конфлікт, і відіграв певну роль у сприянні звільненню полонених. Папа Франциск також висловив співчуття постраждалим від військового вторгнення в Україну та надав їм матеріальну допомогу ¹⁴⁴¹⁴⁵.

Вселенський Патріарх Варфоломій рішуче виступає проти агресивних дій Росії в Україні. Він висловив рішуче засудження військового вторгнення Росії в Україну, здійснював молитви за успіх України та мобілізував лідерів Константинопольського Патріархату на збір ресурсів для допомоги українському населенню, яке постраждало від конфлікту ¹⁴⁶.

ПЦУ швидко, рішуче і недвозначно засудила російське вторгнення, виступила з рішучим закликом до негайного відновлення територіальної цілісності України, активно долучилася до зусиль, спрямованих на міжнародну підтримку України, а також відіграла активну роль в ініціативі з надання гуманітарної допомоги постраждалим, зокрема цивільному населенню, внутрішньо переміщеним особам та Збройним силам України (ЗСУ) ¹⁴⁷.

УГКЦ маючи проукраїнську позицію підтримує та допомагає українським військовим. Від початку російського вторгнення в Україну Блаженніший Святослав щоденно спілкується зі ЗМІ, закликаючи до єдності, допомоги, відваги та стійкості в цей складний період в історії країни. Від самого початку

¹⁴³ Бокоч В. Реакція міжнародної релігійної спільноти на російську військову агресію в Україну. Ужгород: УЖНУ, 2023. С. 348.

¹⁴⁴ Незвичний жест: Папа Римський відвідав посольство РФ через війну в Україні. Європейська правда. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/25/7134669/> (дата звернення: 08.09.23).

¹⁴⁵ Франциск різко засудив війну в Україні. Європейська правда. 27.03.2022. URL: Папа Римський: допомагати Україні зброєю – морально прийнятно. Європейська правда. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/27/7136744/> (дата звернення: 08.09.23).

¹⁴⁶ Вселенський Патріархат зібрав для України понад \$5 млн. РІСУ. 04.10.2022. URL: https://risu.ua/vselenskij-patriarhat-zibrav-dlya-ukrayiniponad-5-mln_n132797 (дата звернення: 10.09.23).

¹⁴⁷ Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: конфесійно-церковне середовище України: особливості структури та основні тенденції 2022-2023 років. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. С. 7.

конфлікту Глава УГКЦ рішуче засуджував агресивні дії Росії проти України, закликаючи до негайного припинення насильства та захисту життя цивільного населення ¹⁴⁸.

Храми УГКЦ, за прикладом ПЦУ, перетворилися на центри збору гуманітарної допомоги, призначеної як для військових, так і для цивільного населення, що проживає на окупованих територіях. Крім того, ці місця були перепрофільовані як укриття під час обстрілів, прикладом чого є Патріарший собор Воскресіння Христового в Києві ¹⁴⁹. Активну роль у зборі гуманітарної допомоги відіграє благодійна організація УГКЦ «Карітас», а єпископи УГКЦ за кордоном також активно долучаються до збору допомоги для українців ¹⁵⁰. Значні обсяги гуманітарної допомоги були відправлені зі США, Канади, Бразилії, Аргентини, Австралії та Західної Європи. Крім того, єпископи УГКЦ служать послами України на міжнародній арені, де намагаються інформувати міжнародну спільноту про злочини Росії проти України та її народу ¹⁵¹.

Таким чином війна між Україною і Росією викликала серйозні моральні та суспільні проблеми, і церковні спільноти відіграли важливу роль у їх вирішенні та в наданні підтримки потерпілим. Це свідчить про силу духовних цінностей та їхню роль у формуванні суспільної солідарності та моралі. Варто підкреслити важливість Церкви у вирішенні суспільних проблем та підтримці громадян у складних моментах їхнього життя.

Таким чином Церква має вплив на формування морально-етичної свідомості вірян і суспільства взагалі. Один з можливих шляхів цього впливу - це релігійна освіта та катехіза, яка надається на парафіях. Саме тут віряни найбільше зустрічаються з Христом через християнське навчання, спільну молитву та служіння ближньому. Релігійна освіта впливає на формування

¹⁴⁸ Чікало І. Релігійний фактор в умовах російсько-української війни. *Магістерський науковий вісник*. №38. 2022. С. 22.

¹⁴⁹ Патріарший собор УГКЦ у Києві став бомбосховищем для киян. 2022. URL: <https://velychlviv.com/patriarshyj-sobor-ugkts-u-kyievi-stav-bomboshovyshhem-dlya-kyuan/> (дата звернення: 12.09.23).

¹⁵⁰ Карітас – на служінні людям в часі війни. 2022. URL: <https://vikna.if.ua/news/category/all/2022/03/18/131756/view> (дата звернення: 12.09.23).

¹⁵¹ Чікало І. Релігійний фактор в умовах російсько-української війни. *Магістерський науковий вісник*. №38. 2022. С. 23.

цінностей суспільства і має значний вплив на розвиток особистості. Шанування гідності кожної особи пов'язане з повагою до її свободи і відповідальності. Релігійна освіта допомагає людині зрозуміти значення цих аспектів і використовувати їх у своєму житті.

УГКЦ активно займається соціальним служінням, захистом прав людини та боротьбою з негативними соціальними явищами. Це включає публікацію послань та звернень до вірян і громадськості, а також участь у громадських акціях, форумах та спільних проектах з іншими релігійними і цивільними організаціями. Таким чином, соціальне служіння УГКЦ грає важливу роль у розвитку цінностей людини і суспільства через пропагування доброї новини через акти жертвності, служіння іншим.

На сьогоднішній день, Православна Церква України не має сучасного соціального вчення, і відповідно, відсутні документи, що стосуються соціальної доктрини. З цієї причини, етичний аспект діяльності Православної Церкви України слід розглядати у контексті соціального вчення Православної Церкви загалом. Саме це вчення має на меті допомогти зберегти духовність та спонукати до прояву любові до ближнього.

У сучасних умовах, коли спостерігається секуляризація та втрата санкцій моралі, Церква має зберегти свою активну роль у формуванні етичного суспільства. Соціальний документ під назвою «За життя світу» може стати корисним інструментом для християн у відповіді на сучасні виклики, допомагаючи їм знайти своє місце в сучасному світі та залишаючи віру в Царство Боже і служіння світові.

Особливості соціальних проблем в Україні можна пояснити тим, що сучасне життя формується в умовах спадщини тоталітарного режиму, що спричинило глибоку і загальну соціальну кризу. Це призводить до наступних наслідків: по-перше, соціальні проблеми в пострадянських країнах стають більш гострими і мають складніші соціальні наслідки порівняно з розвинутими країнами або тими, де не існувала соціалістична історія. По-друге, перехід від соціалізму до більш стандартних шляхів розвитку породжує нові соціальні

виклики. УГКЦ і ПЦУ зайняли проукраїнську позицію і спричинились до подолання наслідків війни, а саме займаючись активним соціальним служінням.

РОЗДІЛ 3

ЦЕРКВА ЯК СКЛADOVA ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Взаємовідносини між Церквою і громадянським суспільством були предметом глибоких богословських, філософських і соціологічних досліджень протягом усієї історії. У контексті України, країни з багатою духовною спадщиною та складним соціально-політичним ландшафтом, цей зв'язок набуває особливого значення. У цьому розділі ми заглибимось у складну взаємодію між Церквою та громадянським суспільством в Україні, зосереджуючись на ролі Церкви як життєво важливого компонента в структурі українського суспільства.

Україна, країна, розташована на перехресті Східної та Західної Європи, може похвалитися розмаїттям релігійних традицій, більшість населення якої ідентифікує себе з християнством, насамперед через Східну Православну та Греко-Католицьку Церкви. Це духовне розмаїття сприяло формуванню динамічного громадянського суспільства, де різні релігійні та світські сили взаємодіють і формують колективну ідентичність, цінності та прагнення нації.

Церква, історично нерозривно пов'язана з долею українського народу, відіграє багатогранну роль в українському суспільстві. Вона служила не лише місцем богослужіння та духовного наставництва, але й соціальним інститутом, глибоко залученим до питань освіти, благодійності, культури і навіть політичної активності. Протягом багатьох років Церква була як джерелом стабільності, так і каталізатором змін у мінливому ландшафті громадянського суспільства.

У міру того, як Україна прокладає свій шлях через виклики 21-го століття, включаючи політичні трансформації, економічні коливання повномасштабне вторгнення росії, роль Церкви як морального компаса і каталізатора суспільної активності стає все більш актуальною. Розуміння того, як Церква сприяє розвитку громадянського суспільства і як вона вирішує сучасні суспільні проблеми, має вирішальне значення не лише для богословського дослідження, але й для ширшого дискурсу про майбутнє України.

3.1. Соціальне служіння Церкви в Україні

Оскільки громадянське суспільство продовжує розвиватися, Церква адаптується, зміцнюючи свої зв'язки з його інституціями та переглядаючи власну діяльність. Водночас, зростає акцент на соціальному служінні в рамках місії Церкви. Цей зсув, на нашу думку, пов'язаний з усвідомленням християнськими церквами необхідності пошуку більш ефективних підходів для того, щоб достукатися до сердець своїх послідовників. Крім того, в громадянському суспільстві християнська церква бере на себе досить значні ролі, такі як активна участь у суспільних справах та плекання духовності і моралі в суспільстві. Крім того, вона виконує менші, але не менш важливі функції, зокрема, надає допомогу окремим людям у конкретних обставинах ¹⁵².

Важливо зазначити, що в минулому Церква несла одноосібну відповідальність за питання, пов'язані з духовністю, її культивуванням та добробутом своїх віруючих. Однак сучасні суспільні умови суттєво змінилися. Як наслідок, церква опинилася в умовах конкуренції з іншими інститутами громадянського суспільства у формуванні різноманітних цінностей, норм та задоволенні різноманітних потреб ¹⁵³.

Протягом останніх років спостерігається помітна тенденція до розширення сфери та масштабу ініціатив соціального служіння. Це означає, що соціальне служіння вже не обмежується лише наданням допомоги, його основна мета тепер полягає у створенні умов, що сприяють самореалізації особистості. Наприклад, у боротьбі з безробіттям зусилля спрямовуються на створення спеціалізованих підприємств, пристосованих для задоволення потреб саме цієї категорії населення. При цьому люди все ще зберігають автономію у виборі професії відповідно до своїх уподобань. Крім того, в рамках цих зусиль з'явилися

¹⁵² Любчук В. Особливості соціального служіння християнських Церков в умовах становлення громадянського суспільства. Київ, 2008. С 213.

¹⁵³ Там само.

різноманітні центри духовного зростання, мистецького самовираження та спортивної освіти ¹⁵⁴.

Допомога маргіналізованим групам залишається в центрі уваги Церкви. До таких груп насамперед належать люди похилого віку, люди з обмеженими можливостями, сироти та ув'язнені. Таке ставлення до цієї проблеми зумовлене кількома ключовими факторами: члени цих маргіналізованих груп ¹⁵⁵ часто не отримують належного догляду, через що їм важко знайти своє місце в суспільстві; у деяких випадках ці маргіналізовані групи ризикують вдатися до шкідливої поведінки, наприклад, зловживання психоактивними речовинами або незаконної діяльності, щоб впоратися зі своїми проблемами. Для досягнення цієї мети необхідним є створення відповідних реабілітаційних центрів, рекреаційних закладів, медичних послуг та інших подібних ресурсів ¹⁵⁶.

Для Церкви соціальне служіння є покликанням і відповідальністю кожного християнина, без жодних винятків. На парафіяльному рівні воно має слугувати наріжним каменем, на якому будується і здійснюється допомога ближньому. Українські парафії справді виявлятимуть сутність «живого християнства», коли стануть місцями, де сироти отримують опіку, вдови знаходять підтримку, убогі отримують допомогу, а страждання хворих розділяють ¹⁵⁷.

Невід'ємною складовою церковної структури є присутність МБФ «Карітас України», який слугує практичним осередком для здійснення соціального служіння, яке часто називають дияконією. У своїй місії Карітас активно сприяє соціальній роботі в громадах, подаючи приклад, пропонуючи свідчення та заохочуючи до активної участі. Всі його зусилля є прямою відповіддю на

¹⁵⁴ Кисельов О. Урізноманітнення виявів соціального служіння релігійних спільнот України. Релігійна панорама. № 12. 2007. С. 53.

¹⁵⁵ Українська Греко-Католицька Церква. Про нас. URL: <http://social.ugcc.org.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81/> (дата звернення: 17.09.23).

¹⁵⁶ Токман В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. С. 2.

¹⁵⁷ Цебенко О. Формування соціальної згуртованості територіальної громади шляхом розвитку волонтерської діяльності. Магістерська робота. Львів, 2023. С 23-24.

конкретні виклики та потреби людей, які перебувають у скруті, і, як наслідок, впливають на рівень та організацію волонтерства в громаді ¹⁵⁸.

Соціальні проекти «Карітас України» спрямовані на захист соціально незахищених осіб спрямовані на підтримку військових, внутрішньо переселених осіб, постраждалих від війни, молоді, людей похилого віку, нужденних, залежних та людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом. Зокрема серед таких проектів є:

- Програма реабілітації ветеранів та їх родин, що постраждали внаслідок триваючого збройного конфлікту на Сході України (в рамках даного проекту надається допомога ветеранам АТО/ООС, в першу чергу тим, що мають поранення та інвалідності, а також членам їхніх сімей (дружинам, дітям).
- Реагування на паводки в Україні (допомога людям які постраждали від паводку).
- Проект підтримки громад скриньками здоров'я (проект підтримки ОТГ у боротьбі з COVID-19).
- Психосоціальний супровід (ПСС) для дітей та батьків/опікунів у буферній зоні на сході України.
- Проект «Basic Need» (забезпечення базових потреб особливо вразливих людей, що постраждали внаслідок конфлікту в Україні, 2018-2019).
- Освітній проект зі Дияконією Вюртемберга (трирічна дуальна освіта в Німеччині за спеціальністю «Фахівець у сфері медичного догляду») ¹⁵⁹.
- Благодійні акції: «Різдвяна свічка», «Великодній кошик», «Шкільний портфелік» (мета цих акцій зібрати кошти, речі, продукти для потребуючих) ¹⁶⁰.

Серед помітних кроків в бік соціальної діяльності зробленими Церквами в Україні, можна назвати заснування УГКЦ у 2008 році першого недержавного релігійного пенсійного фонду «Покрова». Цей фонд покликаний вирішувати питання соціального забезпечення віруючих, їхніх родин та духовенства. Яскравим прикладом також є дії ПЦУ. Це і робота через платформу Eleos, і

¹⁵⁸ Цебенко О. Формування соціальної згуртованості територіальної громади шляхом розвитку волонтерської діяльності. Магістерська робота. Львів, 2023. С 23-24.

¹⁵⁹ Карітас: діяльність. URL : <https://caritas.ua/diyalnist/> (дата звернення: 17.09.23).

¹⁶⁰ Карітас: благодійні акції. URL : <https://caritas.ua/cam/> (дата звернення: 17.09.23).

реалізація проекту «Притулок Святої Ольги: Допомога та запобігання насильству над жінками», опіка над дітьми, які втратили батьків під час пандемії COVID-19, та інші починання ¹⁶¹.

«ЕЛЕОС» слугує платформою, що сприяє співпраці між неурядовими організаціями, релігійними громадами та державним сектором. Вона заснована на демократичних цінностях і прагне вирішувати соціальні проблеми без будь-якої форми дискримінації. Елеос-Україна є офіційним представництвом Синодального відділу соціального служіння Православної Церкви України. Мережа об'єднує 15 регіональних організацій, розташованих у різних містах України ¹⁶².

Шелтер Св. Ольги: допомога та запобігання насиллю проти жінок. Мета цього проекту полягає в тому, щоб запобігти та боротися з домашнім і гендерно зумовленим насильством, шляхом широкого інформування громадськості та надання підтримки жінкам, які постраждали від насильства. Ця підтримка реалізується через створення та облаштування безпечного тимчасового місця проживання, яке називається «Шелтер святої Ольги», та надання супровідного комплексу послуг. Під цим комплексом послуг розуміються програми соціальної допомоги, адвокація, консультація, психологічна підтримка, перенаправлення, а також послуги для дітей та інші ¹⁶³.

Реалізація проекту: «Життя має тривати: підтримка роботи шелтерів, що працюють з жінками, які зазнали насильства під час війни». Мета проекту - допомогти жінкам, які постраждали від насильства та були переселені до притулків «ЕЛЕОС-Україна», досягти психологічного та фізичного відновлення, відновити їхній добробут та забезпечити захист їхніх прав ¹⁶⁴.

¹⁶¹ Куліш Н. Соціальне служіння Церков і конфесій на ниві збереження сімейних цінностей. *Українське релігієзнавство*. Хмельницьк: Хмельницький Університет Управління та Права імені Леоніда Юзькова. 2021. С. 58.

¹⁶² Елеос в Україні. URL: <https://eleos.com.ua/pro-nas/eleos-v-ukraini/> (дата звернення: 20.09.23).

¹⁶³ Шелтер Святої Ольги: допомога та запобігання насиллю проти жінок. <https://eleos.com.ua/shelter-svyatoyi-olgy/> (дата звернення: 21.09.23).

¹⁶⁴ Життя має тривати: підтримка роботи шелтерів, що працюють з жінками, які зазнали насильства під час війни <https://eleos.com.ua/zhyttya-maye-tryvaty-pidtrymka-roboty-shelteriv-shho-pratsyuyut-z-zhinkamy-yaki-zaznaly-nasylstva-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 21.09.23).

Проект «Віра за життя: мобілізація релігійних громад та організацій для подолання стигми і дискримінації людей, які живуть з ВІЛ та представників КГ». Першочерговим завданням проекту є організація інформаційних заходів, спрямованих на поширення знань та підвищення обізнаності щодо ВІЛ/СНІДу, а також стратегій боротьби зі стигмою та дискримінацією, особливо серед широких верств населення. Крім того, проект активно займається дослідженням залучення релігійних інституцій та церковних організацій (РО) до протидії епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні. Результатом цього дослідження стане аналітичний звіт, що супроводжуватиметься рекомендаціями щодо подальших дій. Передбачається також проведення широкої комунікаційної кампанії. Ця комплексна робота охоплює поширення статей, розповсюдження інформаційних повідомлень, розробку відеоконтенту та інші методи ефективного донесення інформації та освіти з питань ВІЛ/СНІДу. Всі ці зусилля спрямовані на підвищення рівня обізнаності, подолання стигми, пов'язаної з ВІЛ/СНІДом, та сприяння покращенню ситуації в Україні ¹⁶⁵.

Мережа «Елеос-Україна» реалізує проект «Міжрегіональна підтримка ВПО в Україні». Мета проекту: надання допомоги внутрішньо переміщеним особам шляхом надання продуктових та гігієнічних наборів або ваучерів на отримання продовольчої допомоги ¹⁶⁶.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна активність Церков відіграє значну роль у моральному оздоровленні українського суспільства, а отже, має потенціал для подальшого зростання.

Таким чином, можна зробити висновок, що соціальна активність Церков стає особливо важливою в умовах повномасштабного вторгнення Росії проти України. Подолання гуманітарних викликів і підтримка внутрішньо переміщених осіб, щопобігання ВІЛ/СНІДу, та інші проекти є лише однією з численних областей діяльності Церков, які спрямовані на покращення громадянського суспільства. Ця активність підкреслює важливість подальшого

¹⁶⁵ Віра за життя. URL: <https://eleos.com.ua/vira-za-zhyttya/> (дата звернення: 21.09.23).

¹⁶⁶ Підтримка вимушених переселенців в Україні. URL: <https://eleos.com.ua/pidtrymka-pereselentsiv-yaki-v-bidi-v-ukrayini/> (дата звернення: 21.09.23).

розвитку та реалізації цих ініціатив для сприяння моральному оздоровленню та розвитку України.

3.2. Роль і місце Церкви в процесі формування суспільства

Важко переоцінити глибокий вплив християнської Церкви на формування ментальності та ідентичності нашого народу протягом століть. Було продемонстровано, що жодні радянські державні ритуали не могли замінити таїнств і обрядів, дарованих Богом. Церква відіграла вирішальну роль у наданні політиці стійкого морального фундаменту, збагачуючи її фундаментальними цінностями, такими як свобода, відповідальність і справедливість ¹⁶⁷.

Духовні, соціально-економічні та політичні зміни, що відбуваються в українському суспільстві з метою становлення та зміцнення власної державності, потребують активної участі не лише державних органів та політичних партій, але й різноманітних груп та об'єднань громадянського суспільства. Важливим елементом у цьому трансформаційному процесі є Церква. Зберігаючи відокремленість від держави, вона залишається глибоко інтегрованою в суспільство ¹⁶⁸.

Гіркий досвід ідеологічного впливу радянського суспільства, наявність штучних бюрократичних перепон та відсутності справжньої свободи віросповідання, державні протиправні дії проти Церкви та послідовників, залишили тяжкі зранення в суспільстві. У цьому контексті, роль і значення Церкви в становленні моральних і духовних цінностей, а також у збереженні спільної ідентичності стали надзвичайно важливими, сприяючи відновленню єдності та покращенню відносин в українському суспільстві.

Термін «Церква» переважно використовується у двох різних контекстах:

¹⁶⁷ Центральна-Східна Європа: релігійні зміни та релігійний плюралізм. 2003. URL: https://risu.ua/centralno-shidna-uevropa-religiyni-zmini-ta-religiyniy-ptyuralizm_n50290 (дата звернення: 10.12.23).

¹⁶⁸ Огірко О. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 15. 2014. С. 148.

релігійна організація, що складається з духовенства та віруючих, які поділяють спільні переконання та беруть участь у спільних ритуалах і як фізична структура, де проводяться християнські релігійні церемонії. Однак поняття церкви виходить за межі цих визначень; вона також являє собою спільноту християн, які сповідують віру в Святу Трійцю і беруть участь у Таїнствах Церкви протягом свого життя. Вивчення віровчення Церкви називається еклезіологією, а вивчення Святих Таїнств - сакраментологією¹⁶⁹.

Церква - це спільнота послідовників Ісуса Христа і потомство Божих дітей, громада людей, обраних і покликаних служити Всевишньому. Це більше, ніж просто релігійне братство, ширше, ніж об'єднання однодумців, і всеосяжніше, ніж духовна спільнота. Церква - це колектив людей, які покликані виконувати місію і підтримувати вчення Ісуса Христа.

Церква існує скрізь, де є християни і духовенство. Її ще називають Матір'ю християн, бо вона дарує справжнє життя душі через освячуючу благодать святого хрещення, відкриваючи тим самим шлях до неба. У ролі духовної матері вона виховує своїх вірних. Як стверджував святитель Кипріан Карфагенський: «Хто не має Церкви за матір, той не може мати Бога за батька», і підкреслює: «Поза Церквою немає спасіння»¹⁷⁰.

Церква поширює вчення Христа через проповіді, пастирські листи та релігійні настанови, використовуючи встановлені Христом методи, такі як Свята Літургія, Святі Тайни, благословення, освячення та святкування Божественної Літургії. Вона також керує своїми членами, видаючи церковні заповіді, заборони та покарання за серйозні проступки, включаючи потенційне виключення з церковної спільноти¹⁷¹.

Дотримуючись євангельської правди, Церква йде шляхом, вказаним Христом і апостолами, неустанно працюючи над розповсюдженням Божого

¹⁶⁹ Андрушко В. Т., Огірко О. В. Релігієзнавство: навч. посібник. Львів: НЛТУУ, 2007. С. 27.

¹⁷⁰ «Україна не почувается самотньою, бо з нами Бог і кожен, хто вміє відрізнити правду від брехні», - Глава УГКЦ у Філадельфії. 2019. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/ukrayna-ne-pochuvatsya-samotnoyu-bo-z-namy-bog-i-kozhen-hto-vmi-vidriznyty-pravdu-vid-brehni-glava-ugkts-u-filadelfiy-917/> (дата звернення: 24.09.23).

¹⁷¹ Огірко О. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 15. 2014. С. 149.

попання. Немає для Бога більшого джерела радості, ніж спасіння всіх людей і їхнє розкриття остаточної істини. Крім цього, Церква роз'яснює та підсилює моральні принципи, які випливають із природи людини ¹⁷².

Кожен християнин, що прагне до духовного зростання, має обов'язок поділитися вченням Христа з тими, хто не є членами християнської віри. Церква закликає своїх прихильників робити це розумно та з любов'ю, взаємодіючи та ведучи діалог із представниками інших релігій. Під час цього спілкування їх підтримують у свідченні про християнську віру та спосіб життя, а також у визнанні, збереженні та повазі цих моральних і духовних цінностей ¹⁷³.

Наш народ має свої унікальні прояви людської думки, поведінки та релігійного характеру, а також свою особливу релігійну історію та форми християнської організації, завдяки яким християнство продовжує процвітати і сьогодні. Важливо визнати, що християнське життя в українському народі розпочалося задовго до офіційного хрещення князя Володимира у 988 році. Отже, історично невірно датувати зародження Церкви Христової в Русі-Україні лише 988 або 955 роком, коли сама княгиня Ольга прийняла християнство. Це, однак, не пов'язує населення чи її найближчих наступників з актом хрещення. Тому ми можемо поділити історію нашої Церкви на три основні періоди: 1) Андріївський, 2) Володимирівський і 3) сучасний, кожен з яких слідує за періодом невизначеності, легенд і неофіційного приватного сповідання християнства на українських теренах. Ця епоха зрештою завершилася офіційним хрещенням народу Русі-України ¹⁷⁴.

У 988 році в історії українського народу відбулася грандіозна подія, яка глибоко вплинула на подальший хід історії нашого народу, його загальну моральність та розвиток ідеалів щодо сутності людства: хрещення України. Святий Володимир Великий, провидець заснування України та навернення її до

¹⁷² Андрушко В. Т., Огірко О. В. Релігієзнавство: навч. посібник. Львів: НЛТУУ, 2007. С. 144.

¹⁷³ Там само.

¹⁷⁴ Там само. С. 146.

християнства, здійснив монументальне завдання християнізації нашої історії. Він уміло збалансував інтереси та ідеали як релігії, так і національності ¹⁷⁵.

Володимир Великий володів глибоким розумінням трансцендентного значення християнства, кінцевою метою якого є освячення і спасіння людських душ. Через Святе Хрещення України він подарував неоціненний скарб істинної віри - Євангеліє Ісуса Христа - усьому українському народові, забезпечивши йому спасіння і негайне благополуччя ¹⁷⁶.

Тим самим, своїми діями він висунув нашу державу на рівень із християнськими націями як у Сході, так і на Заході. Християнська віра стала переважаючою, виступаючи як посередник для духовного збагачення та пусковий механізм для всіх релігійних і суспільних ініціатив.

Ідентифікація, яка походить від латинського терміну «identifico», що означає «ототожнювати себе», стала актуальним засобом сучасного самовираження як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. Це означає співвіднесення себе з суспільними рамками через використання релігійних доктрин, символів, стандартів, правил і ритуальних практик. Релігійна ідентичність трактується у двох аспектах: по-перше, як стан спільних переконань у суспільстві щодо його релігійної сфери, а по-друге, як процес формування таких спільних переконань у перехідних суспільствах, які перебувають у процесі формування політичних націй. По суті, релігійна ідентичність означає певний ступінь спільних переконань членів суспільства щодо його релігійної сфери. Крім того, релігійна ідентичність нації може проявлятися як однорідна конфесійна (уніфікована), так і різноманітна та плюралістична ¹⁷⁷.

Церква продовжує мати значний вплив на збереження та плекання елементів національної ідентичності в українській діаспорі в різних регіонах світу. Вона виступає важливим хранителем української культурної спадщини.

¹⁷⁵ Огірко О. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вип. 15. 2014. С. 149-150.

¹⁷⁶ Там само.

¹⁷⁷ Огірко О. В. Особливості релігійної ідентичності християн Сходу і Заходу. Наукові записки. Серія «Культурологія». Вип. 7. Острого: «Острозька академія». С. 242-243.

Церква відіграла ключову роль у збереженні української ідентичності в діаспорі, що охоплює такі регіони, як Канада, США, Бразилія, Аргентина, Західна Європа та Австралія. Це стало можливим завдяки зусиллям таких єпископів, як Максим Германюк, Сотер Ортинський, Йосиф Мартинець, Андрій Сапеляк, Іван Бучко, Іван Прашко, а особливо Патріарха Йосифа Сліпого. Крім того, значну роль у цій справі відіграли численні священики, зокрема Андрій Трух (ЧСВВ), Юліан Катрій (ЧСВВ), Василь Зінко (ЧСВВ), Іван Ортинський, Микола Прийма, Іван Шевців та багато інших. Особливий внесок зробили такі релігійні згромадження, як Сестри Службниці Непорочної Діви Марії, Сестри Василиянки та Сестри Катехитки Святої Анни ¹⁷⁸.

У багатьох європейських країнах громадянське суспільство розвивалося самостійно, часто без участі або навіть всупереч релігійним інституціям. Україна в цьому плані стала винятком. Тут Церкви активно підтримали рух Майдану, Церкви спільно з християнськими волонтерськими організаціями стали опорою та допомогою для багатьох постраждалих у війні, та для інших верств населення соціальною підтримкою у скрутні часи, таким чином ставши невід'ємною частиною розвитку громадянського суспільства. Стало очевидним, що Церкви мають можливість і відповідальність продовжувати свою активну участь у цьому процесі. Наприклад, вони могли б відіграти значну роль у формуванні сучасних принципів соціальної етики в Україні ¹⁷⁹.

Церкви з проактивними ініціативами можуть мати значний вплив на формування майбутніх громадських лідерів та відданих громадян. У ситуаціях, коли сім'я та освітні установи можуть мати дещо менший вплив на дітей, релігійні організації можуть прищеплювати їм цінності безкорисливості, виховувати почуття відповідальності за загальне благо та забезпечувати сильну, стійку мотивацію до покращення світу навколо них. Виховання майбутніх поколінь і створення міцного громадянського суспільства значною мірою

¹⁷⁸Огірко О. В. Особливості релігійної ідентичності християн Сходу і Заходу. Наукові записки. Серія «Культурологія». Вип. 7. Острого: «Острозька академія». С. 149-150.

¹⁷⁹Мельник. М. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Грані*. Київ: Українська Соціальна Академія, №4. 2016. С. 126.

залежить від того, як церкви мотивують своїх прихожан. Прагнення побудувати активне громадянське суспільство в Україні ще не завершене. Розвиток громадянської культури, заснованої на демократичних принципах, безсумнівно, буде тривалим процесом. Однак очевидно, що церкви можуть взяти на себе ключову роль у просуванні цієї трансформації вперед ¹⁸⁰.

Таким чином можна виділити ряд функцій Церкви в сучасному суспільстві: інтегруюча, суспільно-політична, компенсаторна, етично-моральна, благодійна, економічна, культурна.

Суть інтегративної (об'єднуючої) функції полягає в її здатності об'єднувати суспільство, запобігати соціальним конфліктам через спільні релігійні цінності, ритуали та норми поведінки ¹⁸¹. Об'єднуватися не лише на основі релігійних цілей, а й освітніх, культурних, медичних і благодійних ¹⁸².

Суспільно-політична роль полягає у формулюванні соціальної доктрини. Це проявляється в публічних заявах Церкви, що передаються через засоби масової інформації і стосуються актуальних питань внутрішньої та міжнародної політики ¹⁸³.

В компендіумі соціальної доктрини Церкви говориться що: «За допомогою соціальної доктрини Церква бере на себе завдання проголошувати те, що їй доручив Господь. Вона оприявнює в історії людства послання звільнення і відкуплення, довершене Христом, та Євангеліє Царства» ¹⁸⁴.

Компенсаторна функція полягає у здатності церкви пом'якшувати почуття безсилля, залежності та обмежень, наголошуючи на таких релігійних цінностях, як рівність перед Богом і відплати ¹⁸⁵. Компенсаторна роль стає помітно виразнішою в кризові періоди, коли громадяни борються за виживання, а значна частина населення опиняється за межею бідності. Це час, коли люди відчують

¹⁸⁰ Мельник. М. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Грані*. Київ: Українська Соціальна Академія, №4. 2016. С. 126.

¹⁸¹ Зайцева Н. Роль церкви як соціального інституту у сучасному українському суспільстві. *Вісник Львів*. Вип 4. Львів, 2010. С. 15.

¹⁸² Іван Павло II. Послання до керівників держав, що підписали Заключний акт Гельсінських угод. 1980. С. 3.

¹⁸³ Там само.

¹⁸⁴ Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: Кайрос, 2008. С. 53.

¹⁸⁵ Aaron C., Gaucher D., McGregor I., Nash K. Religious Belief as Compensatory Control. Vol. 14. 2009. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1088868309353750> (дата звернення: 25.09.23).

зростаюче відчуження не лише у міжособистісній взаємодії, але й у відносинах з урядом ¹⁸⁶.

Морально-етичну функцію можна підсумувати як просування моралі та етики в суспільстві, особливо перед обличчям широко розповсюджених проблем, таких як корупція та нетерпимість.

Компендіум соціальної доктрини нам каже: «З-поміж спотворень демократичної системи політична корупція – одне із найсерйозніших, адже порушує одночасно що моральні принципи, що норми соціальної справедливості» ¹⁸⁷. Це створює ризик для ефективного функціонування держави, негативно впливає на взаємодію між органами влади та населенням. Це призводить до посилення скептицизму до органів влади, формує ворожу позицію громадськості як до політики, так і до її представників, що призводить до громадськості до політики та її представників, що призводить до послаблення політичних інститутів ¹⁸⁸.

Таким чином тут роль Церкви полягає в формуванні моральних цінностей серед вірян, нагадуючи людям про важливість чесності, справедливості та інтегритету. Проповіді та моральні настанови, які поширюються Церквою, можуть вплинути на психологію людей і переконати їх обирати шлях праведності над корупцією.

Благодійна функція церкви полягає в її здатності надавати допомогу і підтримку потребуючим та вразливим членам суспільства. Церква може організовувати різні благодійні заходи, включаючи збори коштів, роздачу харчів, одягу та інших матеріальних ресурсів тим, хто їх потребує.

Церква навчає нас допомагати нашим ближнім у їхніх різноманітних потребах і рясно збагачує людське суспільство ділами фізичного і духовного милосердя. «Серед цих вчинків допомога убогим виділяється як значний прояв

¹⁸⁶ Суїменко Е. Культурне життя України в період соціально-економічних перетворень. *Національна культура в сучасній Україні*. Київ: Асоціація «Україна», 1995. С. 327. 322-335.

¹⁸⁷ Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: Кайрос, 2008. С. 253.

¹⁸⁸ Там само.

братньої любові; вона є реалізацією божественної справедливості, яка знаходить прихильність в очах Бога»¹⁸⁹.

Економічна функція церкви включає в себе здійснення фінансової діяльності та вплив на економічну сферу суспільства. Церква зазвичай отримує фінансову підтримку від своїх вірних у вигляді пожертв та добровільних внесків, які використовуються для забезпечення діяльності церковних організацій, утримання храмів, проведення релігійних обрядів і соціальних програм. Крім того, деякі церковні об'єкти, такі як паломницькі місця і монастирі, можуть мати економічний вплив на регіони, сприяючи розвитку туризму та господарської діяльності.

Культурна роль Церкви полягає в її значному внеску в культурний розвиток людства. Духовні цінності, які вона генерує, не лише збагачують релігійну культуру, але й впливають на світську культуру. Крім того, Церква бере активну участь у плеканні та збереженні релігійних культурних цінностей, гарантуючи передачу накопиченої спадщини, в тому числі історичної пам'яті, майбутнім поколінням¹⁹⁰.

Культурний аспект має важливе значення як засіб протистояння агресивній поведінці або формам контролю, що обмежують свободу нації. Культура забезпечує збереження ідентичності нації, та підтримує її духовний суверенітет¹⁹¹.

Таким чином роль і місце Церкви в сучасному суспільному житті розглядається крізь призму соціальних доктрин і соціального вчення християнських конфесій. Ці вчення охоплюють погляди та настанови Церкви, які стосуються не лише індивідуальної поведінки її прихильників, але й відповідальності християн перед суспільством як колективним суб'єктом, що означає їхні соціальні зобов'язання. Ґрунтуючись на релігійному розумінні людяності та людської гідності, соціальна доктрина має на меті встановити

¹⁸⁹ Катехизм Католицької Церкви. 1992. § 2447. URL: https://www.truechristianity.info/ua/books/catholic_church_catechism/catholic_church_catechism_3_2_2_7.php (дата звернення: 26.09.23).

¹⁹⁰ Зайцева Н. Роль церкви як соціального інституту у сучасному українському суспільстві. *Вісник Львів*. Вип 4. Львів, 2010. С. 16.

¹⁹¹ Іван Павло II. Промова в Юнеско. *L'Osservatore Romano*. 1980. С. 11.

фундаментальні методологічні принципи, які скеровуватимуть віруючих у їхній ролі як громадян з огляду на їхні соціальні та політичні погляди ¹⁹².

Сьогодні християнські церкви вважають своїм обов'язком захищати права і свободи громадян, особливо тоді, коли дії влади призводять до погіршення соціально-економічного становища як віруючих, так і інших членів суспільства, або коли відбуваються спроби обмежити гарантовані Конституцією права і свободи особи. Важливо зазначити, що хоча місія Церкви має насамперед духовний характер, ця місія за своєю суттю не ставить її в опозицію до світу. Прагнення до вічного спасіння та активне намагання підтримати людей - це різні аспекти, і дуже важливо визнати цю відмінність. Тим не менше, вони не є повністю відокремленими, оскільки саме в земній сфері, протягом історії та в конкретних життєвих обставинах кожна людина готує, вирішує та передбачає свою вічну долю. Несправедливість, експлуатація та невігластво, які часто проявляються в суспільстві як конкретні «структури гріха», є значними ворогами людства, оскільки вони впливають на моральну поведінку, позбавляють людей притаманної їм людської гідності та заважають їм здійснювати своє покликання ¹⁹³.

На мою думку ефективна реалізація позитивного потенціалу Церкви у формуванні та розвитку громадянського суспільства стає можливою тоді, коли її ініціативи узгоджуються з ініціативами як суспільства, так і держави. У цьому контексті варто відзначити зусилля Римо-Католицької Церкви, спрямовані на заохочення своїх послідовників до активної участі в управлінських процесах та пошук нових, більш комплексних шляхів залучення до суспільних справ як християнських, так і нехристиянських громадян. Ієрархи Церкви підкреслюють, що «життєздатність демократії» залежить від активного, відповідального і справжнього залучення кожної людини до суспільних справ ¹⁹⁴.

¹⁹² Виговський Л. Церква як складова громадянського суспільства в Україні. *Релігія та соціум*. 2014. С. 101.

¹⁹³ Суспільна доктрина Церкви. (Збірник статей). Львів: Свічадо, 1998. С. 153.

¹⁹⁴ Йозеф Кардинал Ратцінгер, Тарнісіо Бертоне. Миряни і політика. Доктринальні зауваги щодо деяких питань стосовно участі католиків у політичному житті. № 7. 2003. С. 5.

Отже роль і місце Церкви в сучасному суспільстві України є надзвичайно важливим та значущим аспектом духовного, культурного та соціального життя нації. Церква впливає на формування моральних цінностей, допомагає у вихованні громадян з високими моральними стандартами і сприяє зміцненню соціальної єдності. Християнська Церква дає взірцеву модель формування особистості, скеровуючи цей процес цілеспрямовано і свідомо. Включаючи у свою діяльність досягнення сучасної науки і культури, Християнська Церква представляє комплексну програму систематичного самовдосконалення і самоперетворення особистості. Вона запроваджує «науку життя», спрямовану на виховання здорової, всебічно розвиненої особистості, здатної будувати міцні стосунки, здійснювати моральні вчинки та дії, переживати глибокі емоції та роздуми. Церква активно сприяє культивуванню та розвитку релігійної культури, наголошуючи на глибокому розумінні та знанні людини, що включає в себе повагу та готовність прийти на допомогу. Важливо відзначити, що Церква також має великий потенціал у розвитку благодійництва та підтримки потребуючих, що сприяє покращенню соціального клімату в суспільстві.

3.3. Проблематика взаємовідносин між Церквою і сучасним суспільством в Україні

Сучасна вітчизняна наука визначає громадянське суспільство як «групу незалежних громадян, які взаємодіють один з одним, керуючись виключно особистими інтересами, правовими нормами та взаємно прийнятими або встановленими правилами (наприклад, компромісами). Термін «громадянське суспільство» охоплює все суспільне життя, що стосується політичних структур, насамперед уряду. Громадянське суспільство охоплює економічні, соціальні, культурні, духовні, сімейні та побутові відносини та інститути. Крім того, воно гарантує певні свободи, права та обов'язки для індивідів як необхідні передумови для їхнього самоствердження та самореалізації в суспільному житті.

Теоретичні концепції держави і громадянського суспільства поділяють єдине соціальне ціле на дві взаємопов'язані і взаємозалежні сторони: політичний і соціальний аспекти життя»¹⁹⁵.

Громадянське суспільство є надзвичайно складним і багатогранним соціальним явищем, що відображено в різних визначеннях цього поняття в сучасних соціальних науках. У сучасній соціальній філософії, політології, соціології, історії та суміжних галузях термін «громадянське суспільство» широко використовується. Як наслідок, це призводить до значних відмінностей у його тлумаченні, зумовлених різними підходами, науковими школами та історичними традиціями. У більш точному контексті громадянське суспільство можна описати як демократичний механізм самоорганізації суспільства, що діє незалежно від держави. Воно ґрунтується на визнанні та захисті фундаментальних прав і свобод людини¹⁹⁶.

Більшість науковців дотримуються думки, що громадянське суспільство, церква і держава діють на основі взаємного доповнення. І навпаки, дехто стверджує, що лише громадянське суспільство слугує винятковою основою для державотворення. Ці концепції за своєю суттю не протистоять одна одній, і істина полягає в тому, щоб знайти золоту середину. Іншими словами, громадянське суспільство виникає як наслідок зміни станів суспільного процесу або як нова фаза суспільного розвитку, що створює реальну необхідність у створенні держави як окремого суб'єкта управління. Однак у подальшому вони функціонують за принципом взаємодоповнюваності. Крім того, їхнє функціонування незалежно одна від одної є практично неможливим і нежиттєздатним протягом тривалого періоду. Так само і Церква не може адекватно відповідати на потреби населення без державних функцій ініціації, регулювання та нагляду. І навпаки, будь-які спроби державної підсистеми перебрати на себе функції Церкви виявляються неефективними¹⁹⁷.

¹⁹⁵ Соціологія: короткий енциклопедичний словник /за ред. В. І. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. С. 108.

¹⁹⁶ Виговський Л. Церква як складова громадянського суспільства в Україні. *Релігія та соціум*. 2014. С. 99.

¹⁹⁷ Ювсечко Я. Особистість – громадянське суспільство – Церква: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. *Релігія та соціум*. Хмельницький. №4. 2015. С. 61.

Іноземні експерти описують громадянське суспільство в Україні як таке, що перебуває в перехідному стані і не має достатньої консолідації, тобто воно ще не досягло рівня більш розвинених демократій і все ще несе ризик регресу до менш розвиненого стану ¹⁹⁸. Однак ці експерти вважають, що події Євромайдану стимулювали зростання громадянського суспільства в Україні. Одним з характерних аспектів Майдану була центральна роль, яку відіграла самоорганізація громадян у його виникненні та розвитку, а також підвищене усвідомлення громадянами своєї відповідальності за долю протестів і нації в цілому. Це, у свою чергу, зумовило дещо другорядну роль політичних лідерів у формуванні перебігу подій під час Євромайдану. Крім того, Майдан не був виключно соціальним чи політичним явищем, він також мав релігійний вимір, він виражав себе через релігійні символи і апелював до етичних принципів виразно релігійною мовою. Релігійні ідеї відіграли значну роль у підготовці та впливі на перебіг Революції Гідності. Чи то безпосередньо, через інкорпорацію релігійних доктрин, чи то опосередковано, через формування ширшого цивілізаційного світогляду, ці релігійні ідеї заклали необхідне ідеологічне та культурне підґрунтя ¹⁹⁹.

У більшості європейських країн громадянське суспільство розвивалося незалежно від релігійних інституцій, а в деяких випадках навіть всупереч їм. Україна, однак, виділялася в цьому відношенні. В Україні Церкви активно підтримали Майдан і, таким чином, стали частиною руху громадянського суспільства під час подій на Майдані. Це продемонструвало, що Церкви мають потенціал і повинні продовжувати відігравати активну роль у цьому процесі ²⁰⁰.

Тому під час подій на Майдані Церква продемонструвала свою силу та невід'ємну роль у громадянському суспільстві, ефективно захищаючи інтереси громадян від зловживань влади. Важливо зазначити, що така позиція Церкви була підкріплена відповідним суспільним запитом. Згідно з результатами

¹⁹⁸ Держава і громадянське суспільство: алгоритм взаємодії. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji> (дата звернення: 30.10.23).

¹⁹⁹ Ювсечко Я. Особистість – громадянське суспільство – Церква: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. *Релігія та соціум*. Хмельницький. №4. 2015. С. 61.

²⁰⁰ Там само.

соціологічного опитування, значна більшість (74%) громадян України вважають, що «Церква повинна стояти з народом і захищати його від свавілля влади». Загалом, Церква залишається найбільш авторитетним суспільно-політичним інститутом, якому довіряють. Як і в попередніх опитуваннях, більшість громадян наразі висловлюють певний рівень довіри до Церкви - в середньому 66% респондентів, коливаючись від 88% серед мешканців західних областей до 53% серед мешканців східних регіонів України ²⁰¹.

Однак результати соціологічного моніторингу 2014 року, проведеного Інститутом соціології НАН України, свідчать про те, що громадяни схилиються до традиційної концепції громадянського суспільства як такої, здатної протистояти державі та кидати їй виклик. Вони розглядають громадянське суспільство як джерело підтримки протестів, демонстрацій, вуличних походів, мітингів та зборів, підкреслюючи відсутність ідентифікації з державою та відчуття дистанції від неї. Крім того, розрив між переконаннями респондентів і характеристиками, які вони приписують державі, здається, залежить насамперед від поведінки влади. Це свідчить про односторонність суспільної свідомості, в якій громадянське суспільство розглядається не як відносне поняття, а як абсолютна протилежність державі, а держава - як домінуючий чинник впливу на всі суспільні процеси та інститути ²⁰².

Традиційно в українському суспільстві існує переконання, що держава, її інститути та особи, які представляють державу, а саме чиновники, є відповідальними за вирішення всіх важливих питань, що стосуються громадян. Люди покладають на державу надзвичайно високі очікування. У суспільній свідомості глибоко вкоренилося уявлення про те, що всі важливі для громадян проблеми має вирішувати держава. Для того, щоб держава могла ефективно виконувати цю роль, громадяни за замовчуванням охоче делегують органам державної влади повноваження приймати рішення, які безпосередньо

²⁰¹ Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред.

В. Ворони, Шульги. Київ : Інститут соціології НАН України, 2013. С. 24. 566 с.

²⁰² Ювсечко Я. Особистість – громадянське суспільство – Церква: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. *Релігія та соціум*. Хмельницький. №4. 2015. С. 61.

стосуються їхніх інтересів. Крім того, вони також за замовчуванням передають всі пов'язані з цим ризики, притаманні процесу прийняття рішень. Суспільна свідомість просякнута стереотипами, які раціоналізують широке підпорядкування громадян державі, підкреслюючи прихильність держави до добробуту своїх громадян ²⁰³.

Водночас більшість населення підтримує послідовні дії Церкви у багатьох суспільно значущих питаннях. Про це свідчить значний рівень довіри до Церкви порівняно з усіма іншими соціальними інститутами. Опитування, проведене Центром Разумкова, показало, що 66% респондентів висловили довіру до Церкви, тоді як лише 22% опитаних мають до неї сумніви ²⁰⁴.

Таким чином, сучасна роль релігії в суспільстві демонструє, що у своїй ідеологічній та інституційній формі вона може ефективно виконувати функції соціальної та політичної згуртованості. Так, під час подій на Майдані Церква виявилася потужним і невід'ємним інститутом громадянського суспільства, здатним захистити інтереси громадян від свавілля влади. Залучаючись до політичного виміру життя суспільства, Церква може сприяти усуненню не лише першопричин, але й симптомів суспільно-політичних проблем. Повстання на Майдані було спрямоване на боротьбу з цими фундаментальними суспільними проблемами та пов'язаними з ними симптомами, які загрожували самому існуванню українського суспільства. Для подолання цих викликів необхідна співпраця між Церквою та суспільством. В Україні, де суспільство зберігає свій релігійний характер навіть у найвищих проявах громадянської свідомості, як, наприклад, під час Майдану, показано, що Церква може бути каталізатором формування громадянського суспільства, а не перешкодою. Отже, створення громадянського суспільства, заснованого на християнських цінностях, можливе. Однак це не відбувається автоматично, а потребує глибокого переосмислення ролі Церкви в суспільстві та вироблення нових парадигм їхньої співпраці.

²⁰³ Ювсечко Я. Особистість – громадянське суспільство – Церква: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. *Релігія та соціум*. Хмельницький. №4. 2015. С. 62.

²⁰⁴ Україна 2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква. URL: https://risu.ua/ukrajina-2014-suspilno-politichniy-konflikt-i-cerkva_n68877 (дата звернення: 29.10.23).

Україна може запропонувати свіжу модель державно-церковних відносин, перейшовши від двовимірної «симфонії» Церкви і держави до чотиристоронньої структури «особистість - Церква - суспільство - держава» - саме в такому порядку. Суспільство, як видно, очікує від Церкви активних дій в силу свого становища і впливу.

Релігія і церква набувають все більшого значення в суспільній динаміці. Хоча законодавство офіційно не відносить релігійні організації до публічних суб'єктів, їхній вплив на суспільство з кожним роком неухильно зростає. Прикметно, що респонденти стабільно висловлюють найвищий рівень довіри як до державних, так і до недержавних інституцій, коли йдеться про церкву та релігійні громади. Незважаючи на значні суперечності, зокрема всередині українського православ'я, релігійні організації мають значний вплив на суспільне життя, державну політику та державні справи. Церква виступає охоронцем моральних, культурних та історичних традицій ²⁰⁵.

Отже таким чином, у Церкві кожен християнин має розглядати соціальне служіння як своє призначення і обов'язок, і це стосується всіх, без винятку. На рівні парафій, це повинно бути нерушимим фундаментом, на якому ґрунтується і реалізується допомога ближньому. Українські парафії дійсно демонструватимуть суть «живого християнства», коли вони стануть місцями, де сироти знаходять підтримку, вдови отримують допомогу, убогі знаходять підтримку, а страждання хворих спільно несуться.

Церква представляє собою спільноту послідовників Ісуса Христа і спадкоємців Божих дітей, об'єднання людей, обраних та викликаних служити Всевишньому. Вона виходить за межі простого релігійного братства, має більший обсяг, ніж об'єднання однодумців, і є всеосяжнішою за духовну спільноту. Церква - це спільнота людей, які призначені для виконання місії та підтримки вчення Ісуса Христа.

²⁰⁵ Панченко П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму. Київ: Стилос, 2003. С. 176.

Церква існує там, де є християни та духовенство. Її також називають Матір'ю християн, оскільки вона дарує справжнє життя душі через освячуючу благодать святого хрещення, відкриваючи таким чином дорогу до неба. В ролі духовної матері вона виховує своїх вірних. Як стверджував святитель Кипріан Карфагенський: «Той, у кого немає Церкви за матір, не може мати Бога за батька», і підкреслює, що «поза Церквою немає спасіння».

Духовні, соціально-економічні і політичні зміни, що відбуваються в українському суспільстві з метою формування та зміцнення власної державності, потребують активної участі не лише урядових органів і політичних партій, але також різних груп та об'єднань громадянського суспільства. Важливим аспектом цього процесу трансформації є роль Церкви. Незважаючи на свою відокремленість від держави, Церква залишається глибоко інтегрованою в суспільство.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки, можемо окреслити важливість теми у загальному аналізі впливу Церкви і християнства на людство в цілому так і впливу на особистісний, соціальний та культурний розвиток українського суспільства.

У першому розділі було досліджено генезис та розвиток впливу Церкви на людину, суспільство, державу від перших століть і до сучасності. Церква є важливим джерелом релігійної духовності для багатьох людей. Вона надає людям можливість спілкуватися з Богом через молитву, розповіді про святі та святині, а також через релігійні обряди та обрядові дії, такі як хрещення, сповідь, вінчання та поховання. Церква також сприяє формуванню релігійної ідентичності та смислу життя для багатьох людей. Вона також впливає культуро творення, зокрема на розвиток мистецтва, літератури, музики та інших культурних форм. Церква виступає як зберігач історичної спадщини, зокрема зберігає та передає знання про історію своїх святинь, релігійні обряди та традиції. Етичний вплив: Церква впливає на моральні та етичні погляди людей, надаючи важливу роль у формуванні цінностей та моральних норм. Церква пропагує важливість етики та моралі в людському житті, наголошуючи на принципах добра, справедливості та милосердя. Соціальний вплив: Церква відіграє важливу роль у соціальному житті суспільства. Вона допомагає бідним, хворим та потребуючим, забезпечує соціальну підтримку, розвиває благодійність та волонтерство. Церква також пропагує справедливість та рівноправність, бореться проти дискримінації та соціальної нерівності. Політичний вплив: Церква має вплив на політичні процеси в країні. Вона може виступати як критик та охоронець прав людини. Церква має значний вплив на формування моральних цінностей та норм поведінки. Вона вчить про любов, милосердя, толерантність та співчуття, а також про справедливість, чесність та повагу до ближнього. Церква також виступає проти насильства, злочинності та аморальної поведінки, що сприяє зміцненню моральних цінностей в суспільстві.

У другому розділі ми дослідили вплив Церкви на морально-етичну свідомість життєдіяльності сучасної людини в українському суспільстві. Історичний шлях Церкви в Україні нерозривно пов'язаний з культурою та ідентичністю нації. Від зародження християнства в Київській Русі до сучасної епохи Церква функціонувала як моральний компас та охоронець етичних принципів. Її доктрини, звичаї та обряди пронизали все українське суспільство, формуючи морально-етичну свідомість наступних поколінь.

Церква відіграє вирішальну роль у релігійній освіті та катехизації, слугуючи наріжним каменем для морально-етичного розвитку. Через такі ініціативи, як недільні школи, катехитичні програми та освітні зусилля у питаннях віри, Церква передає моральні цінності, етичні заповіді та духовні настанови з ранніх етапів життя. Такий освітній підхід плекає міцні моральні підвалини та прищеплює почуття відповідальності, емпатії та чесності в сучасному ландшафті українського суспільства.

В Україні Церква забезпечує всеосяжні моральні рамки, що ґрунтуються на її вченні, Святому Письмі та усталених традиціях. Її моральні настанови охоплюють широкий спектр етичних міркувань, починаючи від принципів справедливості та співчуття до чесності, прощення та визнання людської гідності. Ці вчення дають людям принципи для прийняття моральних рішень і сприяють вихованню етичної свідомості, яка цінує людське життя, суспільну злагоду і повагу до людської гідності.

Українська Греко-Католицька Церква та Православна Церква України беруть активну участь у вирішенні суспільних проблем, виступаючи за справедливість, мир і права людини. Вони привертають увагу до таких соціальних проблем, як бідність, нерівність, корупція та дискримінація, закликаючи людей активно сприяти позитивним змінам. Ці релігійні інституції мотивують людей до прийняття таких цінностей, як милосердя, солідарність та соціальна відповідальність.

Вплив Церкви на морально-етичну свідомість сучасної людини в українському суспільстві є беззаперечним. Через такі ініціативи, як релігійна

освіта, моральне виховання, соціальна активність, таїнства та міжконфесійний діалог, Церква відіграє ключову роль у формуванні етичних засад українського суспільства. Вона спрямовує людей до життя, позначеного справедливістю, милосердям і чеснотами. Перед обличчям поточних соціальних, політичних та економічних викликів в Україні внесок Церкви у плекання міцної морально-етичної свідомості залишається важливим для загального добробуту та процвітання українського суспільства.

У третьому розділі було досліджено Церкву як складову громадянського суспільства. Зв'язок між Церквою і громадянським суспільством був предметом глибоких богословських, філософських і соціологічних досліджень протягом усієї історії. У специфічному контексті України, країни з багатою духовною спадщиною та складним соціально-політичним ландшафтом, ці відносини набувають особливого значення. Розташована на перехресті Східної та Західної Європи, Україна може похвалитися безліччю релігійних традицій, з переважною ідентифікацією її населення з християнством, в основному через Східну Православну та Греко-Католицьку Церкви. Таке розмаїття духовних переконань сприяло формуванню динамічного громадянського суспільства, в якому взаємодіють різні релігійні та світські впливи, формуючи колективну ідентичність, цінності та прагнення нації.

У той час, як Україна долає виклики 21-го століття, включаючи політичні трансформації, економічні коливання та повномасштабне російське вторгнення, роль Церкви як морального орієнтиру та каталізатора суспільної активності стає все більш важливою. Розуміння того, як Церква сприяє розвитку громадянського суспільства і як вона вирішує сучасні соціальні проблеми, має вирішальне значення не лише для богословських досліджень, але й для ширшого дискурсу про майбутнє України.

Третій розділ присвячений ролі Церкви в громадянському суспільстві. Складний зв'язок між Церквою і громадянським суспільством протягом тривалого часу широко досліджувався в богословських, філософських і соціологічних дослідженнях. У специфічному контексті України, країни з

багатою духовною історією та складним соціально-політичним середовищем, цей зв'язок набуває особливого значення. Розташована на перетині Східної та Західної Європи, Україна може похвалитися розмаїттям релігійних традицій, серед яких переважає зв'язок населення з християнством, особливо через Східну Православну та Греко-Католицьку Церкву. Таке розмаїття духовних переконань сприяло формуванню динамічного громадянського суспільства, в якому різні релігійні та світські впливи взаємодіють, формуючи колективну ідентичність, цінності та прагнення нації.

У той час, як Україна бореться з викликами 21-го століття, що охоплюють політичні трансформації, економічні коливання та всеосяжне російське вторгнення, роль Церкви як морального компасу та каталізатора суспільної активності набуває все більшого значення. Розуміння того, як Церква сприяє розвитку громадянського суспільства та вирішує сучасні соціальні проблеми, є життєво важливим не лише для богословських досліджень, але й для ширшої дискусії про майбутнє України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко В., Огірко В. Релігієзнавство: навч. посібник. Львів: НЛТУУ, 2007. 260 с.
2. Бокоч В. Реакція міжнародної релігійної спільноти на російську військову агресію в Україні. Ужгород: УЖНУ, 2023. С. 347-352.
3. Буштин М. Християнські цінності як основа формування освітнього простору в умовах еміграції: досвід та перспектива участі УГКЦ. *Українознавчий альманах*. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2014. Вип 15. С. 72-75.
4. Васільєва О., Мисак Н. Участь церкви у вирішенні актуальних суспільних проблем України. Історія релігій в Україні. Кн. 2. 255 с.
5. Виговський Л. Церква як складова громадянського суспільства в Україні. *Релігія та соціум*. 2014. С. 98-103.
6. Вільховий Ю. Чернечі ордени римо-католицької Церкви в епоху Середньовіччя: питання виникнення і класифікації. Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2021. С 38-56.
7. Германова Е. Християнська духовність в історії культури: францисканство. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків: Харківська державна академія культури. Вип. 45. 2011. С. 205-213.
8. Декрет Другого Ватиканського Собору про єкуменізм «Unitatis Redintegratio». *Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Деркери, Декларації*. Львів : Свічадо, 1996. С. 187–210.
9. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: конфесійно-церковне середовище України: особливості структури та основні тенденції 2022-2023 років. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2023. 36 с.

10. Догматична Конституція Другого Ватиканського Собору про Церкву «*Lumen Gentium*». *Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, Декларації*. Львів : Свічадо, 1996. С. 75-170.
11. Зайцева Н. Роль церкви як соціального інституту у сучасному українському суспільстві. *Вісник Львів*. Львів. 2010. Вип 4. С. 14-21.
12. Іван Павло II. Послання до керівників держав, що підписали Заключний акт Гельсінських угод. 1980. 8 с.
13. Іщук Н. Етичний аспект соціальної доктрини християнства. Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету. *Вісник НАУ*. 2014. №1(19). 148 с.
14. Йозеф Кардинал Ратцінгер, Тарнісіо Бертоне. Миряни і політика. Доктринальні зауваги щодо деяких питань стосовно участі католиків у політичному житті. 2003. № 7(65). 65 с.
15. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. Львів, 2011. 336 с.
16. Кисельов О. Урізноманітнення виявів соціального служіння релігійних спільнот України. *Релігійна панорама*. 2007. № 12. С. 52-54.
17. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ: Кайрос, 2008. 546 с.
18. Шевчук С. Компендіум соціальної доктрини Церкви. Папська рада «Справедливість і мир». *Наукові записки Українського католицького університету*. 2009. С. 282-286.
19. Куліш Н. Соціальне служіння Церков і конфесій на ниві збереження сімейних цінностей. *Українське Релігієзнавство*. Хмельницьк: Хмельницький Університет Управління та Права імені Леоніда Юзькова. 2021. С. 49-69.
20. Левик Б. Християнська мораль у сучасному українському суспільстві. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2010. Вип. 19. С. 117-121.
21. Любчук В. Особливості соціального служіння християнських Церков в умовах становлення громадянського суспільства. *Мультиверсум. Філософський альманах*. Київ, 2008. С 213-220.

22. Массаро Т. Жити по справедливості. Католицьке соціальне вчення в дії: навчальне видання / пер. з англ. Романа Скакуна. Львів: Галицька Видавнича Спілка, 2023. 280 с.
23. Мельник М., Харьковщенко Ю. Вселенські Собори в канонічному становленні християнської доктрини. *Філософські науки*. Біла Церква : Гілея. 2019. Вип. 142. С. 216-220.
24. Мельник. М. Церковний вплив на розвиток громадянського суспільства в Україні. *Грані*. Київ: Українська Соціальна Академія, 2016. №4. С. 124-128.
25. Мороз В. Просвітницька роль духовенства згідно із вченням УГКЦ: суспільно-політичний аспект. *Українське релігієзнавство*. 2014. №70. С. 92-95.
26. Огірко О. В. Особливості релігійної ідентичності християн Сходу і Заходу. *Наукові записки. Серія «Культурологія»*. 2011. Вип. 7. Острог: «Острозька академія». С. 242-246.
27. Огірко О. Роль Церкви у збереженні національної ідентичності. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка. *Українознавчий альманах*. 2014. Вип. 15. С. 149-150.
28. Отрош М. Місце і роль Католицької Церкви у міжнародному правопорядку. Одеса : Фенікс, 2017. 596 с.
29. Палінчак М. Держава і Церква у постсоціальних суспільствах (на прикладі країн Центральної Європи та України). Ужгород : Ліра, 2014. 408 с.
30. Панченко П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму. Київ: Стилос, 2003. 307 с.
31. Пастирські послання до духовенства й вірних Станиславівської Епархії (1899-1904). Львів, 1935. 252 с.
32. Піціль О. Вплив Церкви та духовенства на формування морально-духовних цінностей. *Наукові читання*. 2013. С. 384-386.
33. Подорожній Ю. Діалог Церкви і суспільства в сучасній українській теології: дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.11 – релігієзнавство. Київ, 2018. 210 с.

34. Релігійна свобода: Свобода релігії і національна ідентичність: світовий досвід та українські проблеми: *Науковий щорічник*. Київ : НПУ, 2002. С. 64-65.
35. Соціально зорієнтовані документи УГКЦ (1989–2008) / заг. ред. Леся Коваленко. Львів : УКУ, 2008. 711 с.
36. Соціологія: короткий енциклопедичний словник /за ред. В. І. Воловича. Київ : Укр. центр духовної культури, 1998. 736 с.
37. Суїменко Е. Культурне життя України в період соціально-економічних перетворень. *Національна культура в сучасній Україні*. Київ: Асоціація, 1995. С. 322-335.
38. Суспільна доктрина Церкви. (Збірник статей). Львів: Свічадо, 1998. 299 с.
39. Титаренко О. Сучасне соціальне католицьке вчення: проблеми та тенденції. *Релігійна свобода: уроки минулого і проблеми сьогодення*. Київ, 2003. С. 65-70.
40. Токман В. Соціально значуща діяльність релігійних організацій України в сучасних суспільно-політичних умовах. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. 12 с.
41. Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / за ред. В. Ворони, Шульги. Київ: Інститут соціології НАН України, 2013. 565 с.
42. Харевич І. Роль сучасної Католицької Церкви у формуванні морально-ціннісних й етичних орієнтацій дітей, молоді та дорослих. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2022. №1(21). С. 125-134.
43. Цебенко О. Формування соціальної згуртованості територіальної громади шляхом розвитку волонтерської діяльності. Магістерська робота. Львів, 2023. 91 с.
44. Чікало І. Релігійний фактор в умовах російсько-української війни. *Магістерський науковий вісник*. 2022. №38. С. 21-25.

45. Шепетяк О. Богословські новаторства Другого Ватиканського Собору. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2014. Вип 9. С. 176-184.
46. Шептицький А. Як будувати рідну хату. Львів: Свічадо, 1999. 46 с.
47. Шеремета О. Етичні ідеї митрополита Андрея Шептицького у релігійно-філософському контексті кінця XIX - першої половини XX ст.: автореф. дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філософських наук: 09.00.05. Київ, 2010. 20 с.
48. Шостак В. Моральна свідомість особистості в етичній концепції Католицької Церкви. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки. 2022. №3. С. 115-121.
49. Ювсечко Я. Особистість – громадянське суспільство – Церква: проблеми взаємовідносин у сучасній Україні. *Релігія та соціум*. Хмельницький. 2015. №4. С. 59-63.
50. Юрош В. Роль та позиція Церкви в вирішенні російсько-українського конфлікту. *Міжнародне співтовариство та Україна в сучасних глобальних цивілізаційних процесах: актуальні економічні, політико-правові, безпекові та соціально-гуманітарні аспекти: матеріали доповідей*. Ужгород: УЖНУ, 2023. С. 478-482.
51. Віра за життя. URL: <https://eleos.com.ua/vira-za-zhyttya/> (дата звернення: 21.09.23).
52. Вселенський Патріархат зібрав для України понад \$5 млн. РІСУ. 04.10.2022. URL: https://risu.ua/vselenskiy-patriarhat-zibrav-dlya-ukrayiniponad-5-mln_n132797 (дата звернення: 10.09.23).
53. Декларація про християнське виховання «Gravissimum educations» / Документи Другого Ватиканського Собору. Львів: Свічадо, 2014. URL: <https://www.edu-ugcc.org.ua/resursy/dokumenty-katolytskoji-tserkvy/733-2/> (дата звернення: 22.05.23).

54. Держава і громадянське суспільство: алгоритм взаємодії. 2020. URL: <https://www.prostir.ua/?news=derzhava-i-hromadyanske-suspilstvo-alhorytm-vzajemodiji> (дата звернення: 30.10.23).
55. Догматична конституція про церкву «Світло народів». *Документи Другого Ватиканського Собору: конституції, декрети, декларації*. Львів, 1996. URL: https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrici/nauka_cerkvy/2476-lumen-gentium-dogmaticzna-konstitucya-pro-cerkvu.html (дата звернення: 21.05.2023).
56. Догматична конституція про церкву «Світло народів» / Документи Другого Ватиканського Собору: Конституції, декрети, декларації. Львів, 1996. URL: https://dc.lviv.ua/zhuttya_v_isusi_hrici/nauka_cerkvy/2476-lumen-gentium-dogmaticzna-konstitucya-pro-cerkvu.html (дата звернення: 21.05.2023)
57. Душпастирська конституція про Церкву в сучасному світі «Gaudium et spes». *Документи Другого Ватиканського Собору*. 1965. URL: https://katekhytyka-6.blogspot.com/p/blog-page_9.html (дата звернення: 22.05.23).
58. Елеос в Україні. URL: <https://eleos.com.ua/pro-nas/eleos-v-ukraini/> (дата звернення: 20.09.23).
59. Енцикліка Папи Івана-Павла II «Veritatis Splendor». URL: <https://tze.org.ua/проповіді-та-послання/1147-енцикліка-папи-івана-павла-ii-veritatis-splendor-сяйво-істини.html> (дата звернення: 17.05.23).
60. Життя має тривати: підтримка роботи шелтерів, що працюють з жінками, які зазнали насильства під час війни URL: <https://eleos.com.ua/zhuttya-maye-tryvaty-pidtrymka-roboty-shelteriv-shho-pratsyuyut-z-zhinkamy-yaki-zaznaly-nasylstva-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 21.09.23).
61. Звернення Блаженнішого Святослава «Майбутнє нашої Церкви, України і народу залежить від освіти та виховання наших дітей». 2020. URL: <https://docs.ugcc.ua/1452/> (дата звернення: 05.06.23).
62. Карітас – на служінні людям в часі війни. 2022. URL: <https://ikna.if.ua/news/category/all/2022/03/18/131756/view> (дата звернення: 12.09.23).
63. Карітас: багодійні акції. URL: <https://caritas.ua/cam/> (дата звернення: 17.09.23).

64. Катехизм Католицької Церкви. 1992. §2447. URL: https://www.truechristianity.info/ua/books/catholic_church_catechism/catholic_church_catechism_3_2_2_7.php (дата звернення: 26.09.23).
65. Мартишин Д. Православні Церкви України: Реалії та перспективи розвитку соціального служіння у контексті державотворення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Київ, 2017. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1436> (дата звернення: 25.07.23).
66. Незвичний жест: Папа Римський відвідав посольство РФ через війну в Україні. Європейська правда. 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/02/25/7134669/> (дата звернення: 08.09.23).
67. Патріарший собор УГКЦ у Києві став бомбосховищем для киян. 2022. URL: <https://velychlviv.com/patriarshyj-sobor-ugkts-u-kyyyevi-stav-bomboshovyshhem-dlya-kyuan/> (дата звернення: 12.09.23).
68. Підтримка вимушених переселенців в Україні. URL: <https://eleos.com.ua/pidtrymka-pereselentsiv-yaki-v-bidi-v-ukrayini/> (дата звернення: 21.09.23).
69. Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/plozhennya-viddilul-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).
70. Положення Відділу соціального служіння УГКЦ 2018 року (14 березня 2018). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/plozhennya-viddilul-sotsialnogo-sluzhinnya-ugkts-216/> (дата звернення: 07.06.23).
71. Постанови Синоду Єпископів УГКЦ 2018 року (14 вересня 2018 Вих. ВА 18/309). URL: <https://synod.ugcc.ua/data/postanovy-synodu-pyskopiv-ugkts-2018-roku-248/> (дата звернення: 27.11.22).
72. Резолюції VI сесії Патріаршого Собору УГКЦ «Жива Парафія – місце зустрічі з живим Христом». URL: <http://sobor-ugcc.org.ua/postanovy-patriarshih-soboriv/175-rezoliutsii-vi-sesii-patriarshoho-soboru-uhkts-zhyva-parafiia> (дата звернення: 27.11.22).

73. Стратегія соціального служіння УГКЦ на період 2017 – 2021 р. Б. URL: <https://social.ugcc.org.ua/strategiya-sotsialnoho-sluzhinnya-uhkts-na-period-2017-2021-r-b/> (дата звернення: 08.06.22).
74. Україна 2014: суспільно-політичний конфлікт і Церква. URL: https://risu.ua/ukrajina-2014-suspilno-politichnij-konflikt-i-cerkva_n68877 (дата звернення: 29.10.23).
75. «Україна не почуватися самотньою, бо з нами Бог і кожен, хто вміє відрізнити правду від брехні», - Глава УГКЦ у Філадельфії. 2019. URL: <https://synod.ugcc.ua/data/ukrayna-ne-pochuvatsya-samotnoyu-bo-z-namy-bog-i-kozhen-hto-vmi-vidriznyty-pravdu-vid-brehni-glava-ugkts-u-filadelfiy-917/> (дата звернення: 24.09.23).
76. Українська Греко-Католицька Церква. Про нас. URL: <http://social.ugcc.org.ua/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81/> (дата звернення: 17.09.23).
77. Франциск різко засудив війну в Україні. Європейська правда. 27.03.2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2022/03/27/7136744/> (дата звернення: 08.09.23).
78. Хриссавгіс Й. Православна Церква і соціальне вчення. Відкритий православний університет св. Софії Премудрості. 2020. URL: https://risu.ua/pravoslavna-cerkva-y-socialne-vchennya_n103521 (дата звернення: 25.07.23).
79. Центрально-Східна Європа: релігійні зміни та релігійний плюралізм. 2003. URL: https://risu.ua/centralno-shidna-yevropa-religiyni-zmini-ta-religiyniy-plyuralizm_n50290 (дата звернення: 10.12.23).
80. Шелтер Святої Ольги: допомога та запобігання насиллю проти жінок. URL: <https://eleos.com.ua/shelter-svyatoyi-olgy/> (дата звернення: 21.09.23).
81. Chow C. The Edict of Milan and the Early Roots of Christianity in the Roman Empire. Humanities. Portland, 2017. 170 p.
82. Clark J. The Benedictines in the Middle Ages. 2011. 374 p.

83. Logan D. A History of the Church in the Middle Ages. London: Routledge, 2012. 360 p.
84. Rahner K. Inquiries. New York : Herder and Herder, 1964. 462 p.
85. Stark R. The Rise of Christianity. How the Obscure, Marginal Jesus Movement Became the Dominant Religious Force in the Western World in a Few Centuries. HarperCollins, 1997. 272 p.
86. Aquilina M. The Fathers of the church : an introduction to the first Christian teachers. Indiana: Our Sunday Visitor, 1999. 239 p.
87. Totleben P. A Review of «For the Life of the World»: Toward the Social Ethos of the Orthodox Church. 2021. 146 p.
88. Church and education: intellectualism versus anti-intellectualism. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Christianity/Forms-of-Christian-education> (дата звернення: 18.05.23).
89. Comerford P. A Fresh Vision for Orthodox Social Ethics: Responses to «For the Life of the World». 2022. URL: <http://www.patrickcomerford.com/2022/03/a-fresh-vision-for-orthodox-social.html> (дата звернення: 05.09.23).
90. Aaron C., Gaucher D., McGregor I., Nash K. Religious Belief as Compensatory Control. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1088868309353750> (дата звернення: 25.09.23).
91. Advocacy. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Advocacy> (дата звернення: 07.06.2023).
92. Bovey A. The medieval Church: from dedication to dissent. 2015. URL: <https://www.bl.uk/the-middle-ages/articles/church-in-the-middle-ages-from-dedication-to-dissent> (дата звернення: 18.03.23).
93. Caritas shares the mission of the Catholic Church to serve the poor and to promote charity and justice throughout the world. URL: <https://www.caritas.org/who-we-are/mission/> (дата звернення: 11.05.23).

94. Christianity and Christian Art. World religions in Art. 2022. URL: <https://www.artsmia.org/world-religions/christianity/index.html> (дата звернення: 21.05.23).
95. Church and education: intellectualism versus anti-intellectualism. Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/Christianity/Forms-of-Christian-education> (дата звернення: 18.05.23).
96. Damick F. Review: «For the Life of the World» (Ecumenical Patriarchate Social Document). *Orthodoxy and heterodoxy*. 2020. URL: <https://blogs.ancientfaith.com/orthodoxyandheterodoxy/2020/03/27/review-for-the-life-of-the-world-ecumenical-patriarchate-social-document/> (дата звернення: 26.07.23).
97. Declaration on religion freedom «Dignitatis humanae», 1965. URL: https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vat-ii_decl_19651207_dignitatis-humanae_en.html (дата звернення: 21.05.23).
98. Dierken J. Secularization: a cultural Pattern of the Enlightenment? 2020. URL: <https://www.izea.uni-halle.de/en/research/a-ideas-practices-institutions/1-cultural-patterns-of-the-enlightenment/secularization-a-cultural-pattern-of-the-enlightenment.html> (дата звернення: 28.04.23).
99. Famous Religious Paintings – Top World-Famous Biblical Paintings. 2022. URL: <https://artincontext.org/famous-religious-paintings/> (дата звернення: 13.05.23).
100. Franciscan religious order 2019. URL: <https://www.britannica.com/topic/Franciscans> (дата звернення: 11.04.23).
101. Hardy, K. Which way did they go? Uncovering the preferred source of help-seeking among African-American Christians. *Social Work and Christianity*. 2014. Vol. 41. № 1. URL: <https://www.proquest.com/docview/1543277523> (дата звернення: 17.05.23).
102. Hinnebusch W. The Dominicans: A short history. Alba House, 1975. URL: <http://www.domcentral.org/trad/shorthistory/short02.htm> (дата звернення: 10.04.23).

103. Joshua J. Mark. The Medieval Church. World history encyclopedia. New York, 2019. URL: https://www.worldhistory.org/Medieval_Church/ (дата звернення: 18.03.23).
104. Justin Martyr. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Martyr (дата звернення: 26.09.23).
105. Middle Ages. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Middle_Ages (дата звернення: 05.09.23).
106. Moral relativism. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Moral_relativism (дата звернення: 05.09.23).
107. Official Name: Republic of Italy. URL: <https://clintonwhitehouse4.archives.gov/WH/New/Europe-9911/background/italy.html> (дата звернення: 28.04.2023).
108. Operational data portal Ukraine refugee situation. URL: https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.136460656.1593843472.1679859715-574625096.1679859715 (дата звернення: 08.09.23).
109. Ordo praedicatorum: history. URL: <https://www.op.org/history/> (дата звернення: 10.04.23).
110. Pope Francis Charitable Trust Fund. URL: <https://dioknox.org/charity> (дата звернення: 11.05.23).
111. Second Vatican Council. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Second_Vatican_Council (дата звернення: 05.09.23).
112. Skepticism. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Skepticism> (дата звернення: 05.09.23).
113. Strack C. Approachable and opaque: 10 years of Pope Francis. 2023. URL: <https://www.dw.com/en/approachable-and-opaque-10-years-of-pope-francis/a-64948176> (дата звернення: 11.05.23).
114. The Roles Churches Play in Social Welfare and Society. Fresh Es says. 2023. URL: <https://samples.freshessays.com/the-roles-churches-play-in-social-welfare-and-society.html> (дата звернення: 17.05.23).

115. What is the role of the Church related to morality? Conference of Catholic Bishops. Washington. URL: <https://www.archspm.org/faith-and-discipleship/catholic-faith/what-is-the-role-of-the-church-related-to-morality/> (дата звернення: 17.05.23).

116. Wodon Q. Measuring the Contribution of the Catholic Church to human development: a new report. 2022. URL: <https://blogs.lse.ac.uk/religionglobalsociety/2022/02/measuring-the-contribution-of-the-catholic-church-to-human-development-a-new-report/> (дата звернення: 12.05.23).

117. Wood W. Philosophy and Christian Theology. Stanford Encyclopedia of Philosophy. 2021. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/christiantheology-philosophy/#Bib> (дата звернення: 18.05.23).